

KHOJ

'The Treasure of Heaven' by : Marie Corelli
Translation of Dr. Vipul Desai

- પ્રકાશક** : દીપક સોમપુરા
વિચારવલોણું પરિવાર
૪૦૬, વિમૂર્તિ કોમ્પ્લેક્સ, ગુરુકુળ રોડ,
મેમનગર, અમદાવાદ-૫૨.
૦૭૯-૩૦૧૨૨૭૩૬
- મુદ્રક** : અનુરાજ ગ્રાફિક્સ
૪૦૬, વિમૂર્તિ કોમ્પ્લેક્સ, ગુરુકુળ રોડ,
મેમનગર, અમદાવાદ-૫૨.
ફોન : ૯૮૯૮૦ ૩૮૪૫૨
- આવરણ ડિઝાઇન** : નિર્મલ સરતેજા
- કિંમત** : રૂ. ૨૦.૦૦

11/12/06/01

ખોજ

મૂ. લે. : મેરી કોરેલી

સારાનુવાદક

ડૉ. વિપુલ દેસાઈ

વિચારવલોણું પરિવાર પ્રકાશન

નિવેદન

આપણે પુસ્તકો શા માટે વાંચીએ છીએ? એકલતાથી બચવા માટે? લેખકનો, એની ભાષા, શૈલીનો પરિચય પામવા? નવા વિચારો, મૂલ્યો, સિદ્ધાંતો, જીવન વ્યવહારો ઓળખવા, સમજવા? આપણા વિચારો, ખાસ તો આગ્રહો, માન્યતાઓને પુષ્ટી મળે એ માટે? કે અભ્યાસક્રમમાં હોવાથી પરીક્ષા પાસ કરવા?

કહેવાય છે કે પુસ્તકો માત્ર માહિતી આપે છે. એનું જ્ઞાનમાં અને પછી એમાંથી ડહાપણમાં રૂપાંતર કરવા વ્યક્તિએ જાતે મથવું પડે છે.

પુસ્તક વાંચન આપણામાંના કેટલાક માટે માહિતી વધારવાથી વધુ નથી. જેમ કે - ક્યાંક વાંચ્યું કે ‘અન્યના દોષો જોવા માટે દૂરબીન વાપરવું. પોતાના દોષ જોવા માઈક્રોસ્કોપ’ કે ‘સંવાદ એટલે આપણામાંથી વહેતો અર્થનો પ્રવાહ’. વાક્ય સરસ લાગ્યું. પેન્સિલથી અન્ડરલાઈન કરી - એવું વિચારીને કે ક્યાંક કામ આવશે, કોઈ લેખમાં, ચર્ચામાં, પ્રવચનમાં એનો ઉપયોગ થઈ શકશે. આ થયું ‘માહિતીમાં વધારો’.

ઉત્તમ પુસ્તકો મારી પાસે છે, મેં વાંચ્યા છે, હું સમજ્યો છું એવું કહેવાથી, લખવાથી સારું લાગે છે. હું ‘વિદ્વાન’ લાગુ છું. લોકો મને આદરથી જુવે છે. આ થયો પુસ્તકનો ‘સૌંદર્ય પ્રસાધન’ (કોસ્મેટીક) તરીકેનો ઉપયોગ. એણે મારી ભાષા ચોક્કસ સમૃદ્ધ કરી પણ જે વાક્યની નીચે લીટી કરી તેણે મારી માન્યતા, આગ્રહ, સંસ્કાર, સંબંધો વિષેની સમજણને જરીકે’ય સ્પર્શ કર્યો? આ વાક્યનું મારા જીવન સાથે અનુસંધાન ક્યાં, એ વિષે પોતાનામાં વિચારવલોણું અનાયાસ શરૂ થયું? જો હા, તો માહિતીનું જ્ઞાનમાં રૂપાંતરણની પ્રક્રિયા શરૂ થઈ કહેવાય.

અને આ પ્રક્રિયાના ભાગરૂપે જીવનમાં નવી રીતે વિચારવાની, જૂના આગ્રહો-માન્યતાઓને તોડવાની કે એમાં ફેરફાર કરવાની, માનવી સાથેના કે માનવેતર સંબંધોમાં પરિવર્તનની સજાગપણે શરૂઆત થઈ, તો માનવું કે ડહાપણની દાઢ ઊગવી શરૂ થઈ.

કદાચ આજના આ માહિતીયુગમાં પુસ્તકો ખરીદવા, વાંચવા, એના વિષે બોલવું કે લખવું એ ફેશન થઈ ગઈ છે. ક્યારેક એ સહજપણે જ્ઞાની હોવાનો, જીવનસાધક હોવાનો અહમ્ પેદા કરે છે. સજાગ વાચકે-સાધકે આનાથી બચવા જેવું છે.

અમે ઈચ્છીએ કે અમારું પુસ્તક જો તમને ‘ગમે’ તો તેને તો જ ‘ગમ્યું’ કહેજો, જો એ ઘડીથી તમારા ચિત્તમાં, જીવનમાં સૂક્ષ્મ કે સ્થૂળ પરિવર્તન શરૂ થઈ જાય.

આવા પરિવર્તન માટે અમારી શુભેચ્છાઓ તમારી સાથે છે.

મુનિ દવે

ફોન : (૦૭૮) ૨૬૭૫૧૩૫૭

વિચારવલોણું પરિવાર વતી

લેખિકા પરિચય
મેરી કોરેલી : ૧૮૫૫-૧૯૨૪

બ્રિટીશ નવલકથાકાર મેરી કોરેલીનો જન્મ થયો ૧ મે ૧૮૫૫માં. સ્કોટિશ કવિ અને ગીતકાર ચાર્લ્સ મેકે અને એની નોકરાણી એલિઝાબેથ મિલ્સનું એ અનૌરસ સંતાન. એ શરૂઆતનાં વર્ષો મેકલેહામમાં રહી. ત્યાં જ ભણી. ૧૮૨૨માં એ લંડન આવીને રહી.

તે વખતે એ પ્રતિભાશાળી પિયાનોવાદક હતી. એના વાદનના કાર્યક્રમો થતાં મેરીએ પોતાનું ઉપનામ મેરી કોરેલી રાખ્યું. જે પછીથી એનું કાયમી નામ થઈ ગયું.

એ વર્ષો દરમ્યાન એણે ભાવનાશીલ, કાલ્પનિક નવલકથા લખવી શરૂ કરી. ૧૮૮૬માં એની પહેલી નવલ 'A Romance of two worlds' બહાર પડી. એ છપાતાવેંત 'બેસ્ટ સેલર' થઈ ગઈ. ત્યારપછીની નવલો પણ ખૂબ વંચાઈ. આમ મેરી અત્યંત લોકપ્રિય નવલકથાકાર બની ગઈ. એના વાચકોમાં રાણી વિક્ટોરીયા અને આખું શાહી કુટુંબ ઉપરાંત સર વિન્સ્ટન અને રેન્ડોલ્ફ ચર્ચિલ પણ હતા. એવું કહેવાય છે કે એ વખતના સાહિત્ય સ્વામીઓ-આર્થર કોનન ડોયલ, એચ.જી.વેલ્સ અને રુડયાર્ડ કિલર્પીંગના પુસ્તકોના સંયુક્ત વેચાણ કરતાં મેરી કોરેલીનાં પુસ્તકોનું વેચાણ વધુ હતું. મેરી કોરેલી લિખિત નવલકથા પાછળ એક સમયે યુરોપ, અમેરિકાની પ્રજા ઘેલી બની હતી.

એના ગદ્યની શૈલી વધુ પડતી રોમાંચક અને ભાવનાશીલ ગણાઈ. તે વખતના વિવેચકોએ એને ઉચ્ચ કોટિના સાહિત્યકાર તરીકે ક્યારેય માન્યતા ન આપી. આ બધું છતાં એ ખૂબ લોકપ્રિય થઈ. વિવેચકો એને સાહસિક માનતા. તે સમય સુધીના લેખકોમાં એ સૌથી વધુ સાહસિક. એ જે માનતી તે નિર્ભયતાપૂર્વક લખતી. એના ધસમસતા પ્રવાહમાં ફાલતુ ટીકાઓને બાજુએ હડસેલી દેતી.

મેરી નવલકથાના પાત્રાલેખનમાં અતિશયોક્તિ કરતી. ઉપરાંત રોમાંચક અને શૃંગારિક વર્ણનો દ્વારા એકદમ પાતળી કથાવસ્તુને તે ચેતનવંતી બનાવી દેતી. પોતાનામાં ઘણી નબળાઈ હોવા છતાં તે પોતાને અસાધારણ બુદ્ધિમાન, પ્રતિભાવાન

માનતી અને એવું પોતાના વાયકોને પણ મનાવી શકી. વાયકોની લાગણીઓને એમના પૂર્વગ્રહોને એણે આકર્ષક બનાવ્યા.

‘ખોજ’ એ તેની ‘The Treasure of Heaven’ નો ભાવાનુવાદ છે. જે પુસ્તકની એ જમાનામાં બે લાખથી વધારે નકલો વેચાયેલી છે. મેરી કોરેલીની બીજી નવલકથાઓમાં આ સાવ જુદી તરી આવે છે. સામાન્ય રીતે અદ્ભુત રસ, ચમત્કાર વ્યક્ત કરતી તેની નવલકથાને બદલે કેવળ માનવહૃદયના ભાવ અહીં વ્યક્ત થાય છે. જો જીવનનું દર્શન હોય તો ભાષા અને અભિવ્યક્તિ ગૌણ બની જાય છે તે વાત અહીં પ્રસ્તુત છે.

વિવેચકોને મેરીમાં ભલે સાહિત્યિક ગુણવત્તા ન દેખાઈ, ભલે એની નવલકથાઓ સર્વકાલીન ન બની શકી તેમ છતાં મેરીની એ સૌથી મોટી સિદ્ધિ છે કે તે હજુ પણ સ્ત્રી નવલકથાકારોના અભ્યાસમાં મહત્વનું સ્થાન ધરાવે છે.

મેરીએ નવલકથા ઉપરાંત ટૂંકી વાર્તાઓ, સત્યકથાઓ, નાટ્ય રૂપાંતરો અને ફિલ્મોના સ્ક્રિનપ્લે લખ્યા. એની ઘણી નવલકથાઓ પરથી ફિલ્મો બની.

મેરી એક પુરુષ સાથેના સંબંધ સિવાય જીવનભર પોતાની સખી બાથાવિવર સાથે રહી. એ બંનેના સંબંધો ખાસ્સા ચર્ચાસ્પદ રહ્યા.

સન ૧૯૦૧ પછી એ સ્ટ્રાટફોર્ડમાં એવોન નદીના કાંઠે આવેલી શેક્સપીયરની દિકરીનો બંગલો ખરીદીને તેમાં રહી.

૬૯ વર્ષની ઉંમરે મેરી કોરેલી ૨૪મી એપ્રિલ ૧૯૨૪માં મૃત્યુ પામી.

એણે નીચે પ્રમાણેના પુસ્તકો લખ્યા.

- Ardath (1889)
- Barabbas (1893)
- Boy (1900)
- Cameos (1896)
- Strange visitation
- Thelma (1887)
- Jane (1900)
- Ziska (1896)
- God's good man (1904)
- Holy orders (1908)
- Life everlasting (1911)
- Love and the philosopher (1923)
- The master christian (1900)
- The mighty atom (1896)
- The murder of Delicia (1896)
- A romance of two words (1886)
- The secret power (1921)
- The sorrows of satan (1895)
- Temporal power (1902)
- Wormwood (1890)
- The young Diana (1918)
- Treasure of Heaven (1906)
- Vendetta! (1886)
- Free opinions freely expressed (1905)
- The innocent, her fancy and his fact (1914)

લંડનના મોટા દેવળમાં રાતના બારના ટકોરા થયા. જૂન મહિનાની અંધારી રાત હતી. હવામાં ભેજને લીધે ઉકળાટ હતો. સામાન્યરીતે આ સમયે સોપો પડી ગયો હોય પણ લંડનના આ ધનિક લત્તામાં તો જાણે અત્યારે મધ્યાહ્ન હોય તેવી ચહલપહલ હતી. વાહનોના ઘરઘરાટ અને મોટરોના હોર્નના અવાજોએ વાતાવરણને ભરી દીધું હતું. કેટલાયે આલિશાન બંગલાઓમાં અત્યારે મહેફિલો જામી હતી. એ સમયે એ જ લત્તાના ખૂણા પરના એક મહેલ જેવા બંગલામાં સાવ શાંતિ હતી અને તેના ઝરૂખામાં બે માણસો ખૂબ કિંમતી સોફા પર ચૂપચાપ બેઠા હતા. પાછળથી આવતા દિવાના પ્રકાશમાં જાણે બે પૂતળાં હોય એવા દેખાતા હતા.

એ બે વ્યક્તિઓમાંથી એક વૃદ્ધ અને બીજો આધેડ ઉંમર વટાવી ચૂક્યો હતો. બંને વચ્ચે વાતચીત અટકી હતી પણ વિચારમગ્ન દેખાતા હતા. થોડીવારે મોટાએ ઉભા થઈને કહ્યું, ‘હું ઘરડો થયો તેનો શોક નથી કે મરવાની બીક નથી. મૃત્યુ તો સહુને આવવાનું છે. પણ ચિંતા એટલી જ છે કે હું જઈશ પછી આખી જિંદગી મહેનત કરીને જે ધન મેં ભેગું કર્યું છે તેનો શો ઉપયોગ થશે?’

આ શબ્દો બોલનાર ડેવિડ હંમસ્લી સીત્તેર વર્ષના થયા હતા. મૂછોના વાળ સફેદ થયા હતા. માથા પરના વાળ સફેદ અને પાંખા થયા હતા. શરીર પાતળું પણ મજબૂત હતું. તે ટટ્ટાર ઊભા હતા.

એમનો સાથીદાર થોડીવાર તેને જોઈ રહ્યો. પછી કહ્યું, ‘તમે આવી ચિંતા શા સારુ કરો છો. તમારી તબિયત તમારી ઉંમરના પ્રમાણમાં તો ઘણી સારી છે. હજુ વિદાય લેવાને ઘણી વાર છે. મને તો એમ હતું કે તમે બહુ સુખી છો. તમને સુખની શી કમી? અમસ્તા રાજા ડેવિડ કહેવાઓ છો! તમારા જેટલી દોલત દુનિયામાં બહુ ઓછા પાસે હશે. નાહક મનને સંતાપો છો!’

ડેવિડ સહેજ હસ્યો જેમાં ભારોભાર ગમગીની હતી. ‘રાજાઓ અને ધનવાનોને કેં વિશેષ સુખ નથી મળતું ને મેં તો જીવનમાં સુખ જોયું જ નથી. તમે મારા સોલીસીટર છો પણ આ વાત તમે પણ કળી ન શક્યા.’

તેનો સાથી, તેનો મિત્ર, સર ફાન્સીસ વેસી, લંડનનો એક પ્રખ્યાત સોલીસીટર હતો.

ડેવિડે પોતાની વાત આગળ ચલાવી -

‘હું કિશોર હતો ત્યારે કંઈક સુખી હતો કારણ કે મારામાં શ્રદ્ધા હતી. ઈશ્વર સહુનું કલ્યાણ કરે છે તેવી આસ્થા હતી. અમેરિકાના વર્જિનીયા સંસ્થાનમાં મારો જન્મ. ત્યાં હવા શુદ્ધ-સ્વચ્છ હતી. આસપાસ જંગલોમાં ભાતભાતના રંગોની શોભા હતી. એ બધાએ મારી અંદર એક અજંપો પેદા કર્યો જે કદી શમ્યો નથી. માણસો સુખ-

સંતોષ માટે જે કંઈ વસ્તુઓ ઝંખે તે બધી મેં મેળવી. છતાં હું તૃપ્ત નથી અને હવે જિંદગી પૂરી થવા આવી. સંતોષ કેવો હોય તે હું કદી જાણી શક્યો નહીં. તમે મને કહ્યા કરો છો કે ‘વીલ કર, વીલ કર’ પણ કોને માટે વીલ કરું?! તમે જાણો છો કે હું પરણ્યો હતો પણ સંસાર ચાલ્યો નહીં. સ્ત્રી કુપાત્ર નીવડી. છૂટાછેડાનો ભવાડો કર્યા વગર છૂટા રહ્યા અને એ અકાળે મૃત્યુ પામી. બે છોકરા હતા તેના નામે વીલ કરેલું પણ બંને વંઠેલ નીવડ્યા ને યુવાનીમાં જ મરી ગયા. આ સીતેર વર્ષે હું એકલો અટૂલો છું. મારો વેપાર કોને સોંપું? દોલત કોને સોંપું? આમાં મારો વાંક નથી, વિધાતાનો છે. હવે કહો વીલ કેવી રીતે કરું?

‘નહીં કરો તો બધી મિલકત સરકારમાં જશે.’

‘મને ખબર છે, પણ સરકાર એનો કંઈ સદ્ઉપયોગ તો કરશે, મહેનત કરી ધનના ઢગલા ભેગા કરવામાં કશો સાર નથી.’

‘પૈસા મેળવવા અને એશોઆરામથી રહેવા સિવાય દુનિયામાં છે શું?’

‘ના, એવાં ઘણાં માણસો મેં જોયાં છે જે ધનવાન નથી છતાં સુખી છે. શાંતિ અને સંતોષથી રહેવું એ જ એશોઆરામ છે. ઈશ્વર છે અને જન્મ-મૃત્યુ જીવના ભલા માટે છે એવી આસ્થા હોય તો જ જીવનનો ખરો આનંદ છે. હું એટલું કહીશ કે એક ડોલરના દશ કરવાનો લોભ મેં કદી રાખ્યો નથી. ધન ભેગું કરવા મેં કોઈ માણસના પેટ ઉપર પગ મૂક્યો નથી.’

‘મારાં મા-બાપ અમેરિકા જઈ વસેલાં પણ હું વીસ વર્ષનો થયો ત્યાં બંનેએ વિદાય લીધી. પત્ની-છોકરાં પણ હવે ભૂલાઈ ગયાં છે. મને યાદ આવે છે મારું બાળપણ, મારી નાનકડી બહેનને ગાતી સાંભળું છું. એ વખત પછી મને પ્રેમનો અનુભવ થયો નથી.’

વેસીએ વચ્ચેથી કહ્યું, ‘પ્રેમ! મને તો લાગે છે દુનિયામાં ભલે કોઈને ન મળે પણ તમે તો તે મેળવી જ શક્યા હોત.’

‘હું ધનવાન છું માટે? ધનવાન પણ માણસ છે એટલા માટે કોઈ એમને ચાહતું નથી, ચાહતું હોય તો’ય જવલ્લે જ. એમના પર પ્રેમ ઢોળનારાં ઘણાં નીકળે. પણ એ પ્રેમ દેખાવનો હોય.

‘હું ગરીબ રહ્યો હોત તો કોઈ સ્ત્રી કે મિત્ર મારે પોતાને ખાતર મારા પર પ્રેમ રાખત. પણ ભાગ્યનું કરવું અને પાંત્રીસમા વરસે હું કરોડપતિ થયો. પછી હું પ્રેમમાં પડ્યો. મારી પત્ની મારા પર પ્રેમ રાખે છે એવો મનમાં ફાંકો હતો પણ તે મારી ભ્રમણા નીવડી. એને તો મારા પૈસામાં રસ હતો.’

‘મેં તમને પહેલાં પણ કહેલ, તમે કોઈ છોકરાને દત્તક લો.’

‘ના, પોતાનાં બાળકોને વેચવા તૈયાર થતાં મા-બાપ મેં જોયા છે. દત્તક લીધેલો છોકરો મારા પૈસા ખાતર મારી સાથે માનથી વર્તે ને મારું કહું પણ માને, પણ ખરા દિલથી મારી ઉપર વહાલ ન પણ રાખે! મારા પર નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ રાખે તેવું પાત્ર નહીં જડે ત્યાં સુધી હું કોઈનેય મારી દોલતનો વારસદાર બનાવવાનો નથી.’

વેસીએ જરા અચકાતાં કહ્યું, ‘જુઓ મોડું તો કહેવાય, પણ તમે પરણો તો?’
ડેવિડ હસી પડ્યો.

‘પરણું, સીતેર વરસે! તમે મારા મિત્ર ન હોત તો મને આ બોલ ઘા જેવો લાગત અને તમને ક્યારેય માફ ન કરત. મારી દોલત જોઈને ઘણી સ્ત્રીઓ એ માટે તૈયાર થાય. પણ જિંદગીમાં કોઈ સ્ત્રીને અન્યાય નથી કર્યો તો હવે તો કેમ થાય!’

‘મેં જે સવાલ ઉઠાવ્યો તેનો આપણે કંઈ નિર્ણય ન કર્યો’. વેસીએ ઉભા થતું કહ્યું.

‘હું પાછો આવીશ ત્યારે ફરી વિચારશું.’

‘તમે પરદેશ જવાના છો?’ વેસીએ પૂછ્યું.

‘વિચાર તો છે’ ડેવિડ જરાક અચકાતાં બોલ્યો.

‘કાલે તમારે ત્યાં પાર્ટી છે ને?’ વેસીએ પૂછ્યું.

‘હા, લ્યુસીની વરસગાંઠ છે, કાલે એકવીસની થશે.’

‘એતો તમારી લાડકી છે એને ...’

‘એને મારી દોલત કેમ નથી આપી જતો એમ પૂછો છો ને?’ ડેવિડના અવાજમાં કટાક્ષ હતો. ‘એક તો એ કે એ સ્ત્રી છે ને કાલે એ કોઈ મૂરખ કે રખડેલને નહીં પરણે એની શી ખાતરી? એ દશ વર્ષની હતી ત્યારથી એને ઓળખું છું પણ એના મા-બાપ મને જરાય નથી ગમતાં. એ દરિયાકાંઠે ખેલતી-કૂદતી ત્યારથી મારી લાડકી છે ને એને જે જોઈએ તે ચીજ હું આપું છું પણ એ સિવાય બીજો કોઈ વિચાર કર્યો નથી.

બંને અંદરના ઓરડામાં દાખલ થયા. એ કોઈ મહેલની તોલે આવે તેવો હતો. વેસીએ બીજા દરવાજાથી બહાર નીકળતાં કહ્યું, ‘એની માને ખબર પડશે તો એ નિરાશ થશે. એ માને છે કે તમે હજુ લગ્નના બજારમાંથી નીકળી ગયા નથી.’

‘બિચારી લ્યુસી! સારાં મા-બાપને પેટે જન્મી નથી. કોક સારો વર એણે જાતે શોધવો પડશે.’

અને બંને મિત્રો છૂટા પડ્યા.

વેસીની વાત સાચી હતી. ડેવિડને રિઝવવા માટે લ્યુસીની મા સતત લ્યુસીને તૈયાર કરતી હતી. ને બર્થ ડે પાર્ટીની એ ક્ષણ આવી પહોંચી.

પાર્ટી ભલે લ્યુસીની બર્થ ડે માટેની હતી પણ એ હતી રાજા ડેવિડની પાર્ટી. ઘણા ઓછા માણસોને બોલાવ્યા હતા તો પણ લગભગ બસોથી વધારે લોકો હતા.

ઝળહળ રોશની, હુવારા અને રંગબેરંગી ફૂલોથી આખો માહોલ લગ્ન સમારંભ કે નાતાલ જેવો લાગતો હતો. લ્યુસી તેના મિત્રો સાથે વાતમાં હતી ત્યાં ડેવિડને નજીક આવતા જોઈને મિત્રોથી છૂટા પડીને દોડતી નજીક આવી. ડેવિડે કહ્યું, 'લ્યુસી તું રાત્રિના જમણ પછી મને લાયબ્રેરીમાં દશ મિનિટ મળી શકશે?'

લ્યુસીની આંખમાં ચમક આવી ગઈ. તે આ ક્ષણની પ્રતિક્ષા કરતી'તી. એણે કહ્યું, 'હા, જરૂર.'

જ્યારે તે લાયબ્રેરીમાં આવી ત્યારે રાત્રિ અડધી વીતી ગઈ'તી. ડેવિડ એક આર્મચેરમાં બેઠો'તા. તે ઊભા થયા. એક મિનિટના મૌન પછી કહ્યું, 'લ્યુસી હું તને નાનપણથી જોઉં છું અને તું મને હમેશાં ગમી છે. હું ઈચ્છું છું કે તું તારા મનપસંદ કોઈ પાત્રને શોધી લે.' પણ લ્યુસીએ કહ્યું તે પ્રેમમાં નથી માનતી. ડેવિડના ચહેરા ઉપર એક ક્ષણ માટે અણગમો તરી આવ્યો. વાત થોડી આગળ ચાલી. થોડીવાર પછી ડેવિડે પ્રશ્ન કર્યો, 'લ્યુસી ધાર કે, જોજે હું માત્ર મનથી ધારવાની વાત કરું છું...કે જો હું પૂછું કે તું મને પરણે તો તું શો જવાબ આપે?'

લ્યુસી બોલી ઊઠી, 'તો હું તરત જ હા પાડી દઉં.'

ડેવિડ કહે, 'તું ફરી વિચારી જો. કદાચ તેં મને ખુશ કરવા આવો જવાબ આપ્યો હોય.' પણ લ્યુસીએ કહ્યું કે 'ના મેં વિચારીને જ જવાબ આપ્યો છે'.

અને આગળ કહ્યું, 'એવું કોણ મૂરખ હોય જે તમારા જેવા ધનાઢ્યને પરણવાની ના પાડે!'

ખલ્લાસ! ડેવિડનો ચહેરો ગુસ્સાથી લાલ થઈ ગયો. લ્યુસીને કંઈ સમજાતું નહોતું. બે મિનિટના મૌન પછી ડેવિડે એટલું જ કહ્યું કે 'તેં મને પરણવાની ના પાડી હોત તો શક્ય છે કે મેં તને મારી મિલકતની કુલવારસ બનાવી હોત. પણ હવે જે થયું તે થયું.'

બીજે દિવસે ડેવિડના નોકરે ફ્રાન્સિસ વેસીની ઓફિસમાં આવી એક બંધ પત્ર આપ્યો, જેમાં લખ્યું હતું, 'હું કેટલાક સમય માટે બહાર જાઉં છું. ક્યાં જાઉં છું તે નક્કી નથી પણ જ્યાં હોઈશ ત્યાંથી તમારા સંપર્કમાં રહીશ. ત્યાં સુધી મને ખોવાયેલો માનજો'. વેસીના ચહેરા પર સ્મિત આવી ગયું અને મનોમન બોલ્યા 'એક અબજોપતિ કહે છે કે મને ખોવાયેલો માનજો.'

આ બાજુ ડેવિડે મોડી રાત સુધી બેસીને પત્રો લખ્યા ને કામ કર્યું. સવારની ટ્રેઈનમાં નીકળી પડ્યા. બ્રિસ્ટલ શહેર સુધી ફર્સ્ટ ક્લાસમાં મુસાફરી કરી. ત્યાં બેગ કલોકરૂમમાં મૂકી ગરીબોના મહોલ્લામાં જઈ મજૂરો પહેરે તેવાં કપડાં ખરીદ્યાં, એમ કહીને કે કોઈ નોકરને આપવાનાં છે. પછી તે કપડાંનું પોટલું લઈને પગપાળા

ચાલવા માંડ્યા. રસ્તામાં અવાવરૂ જગ્યાએ કપડાં બદલ્યાં ને પહેરેલાં કપડાં તેના ખિસ્સાઓમાં પથ્થર ભરીને અવાવરૂ કુવામાં પધરાવ્યા. રસ્તામાં વિસામો લે, ઝાડ તળે સૂઈ જાય એમ દશ દિવસ થયા ત્યાં તો તે ગાલ બેસી ગયેલ, દાઢીના વાળ વધી ગયેલ વૃદ્ધ મજૂર જેવા દેખાવા લાગ્યા. ઢળતી સાંજે જ્યાં આંખ મીંચીને બેઠા હતા ત્યાં કોઈના પગલાંનો અવાજ આવ્યો. આવનારે કહ્યું કે, ‘તમને ચાલવાની ટેવ નથી લાગતી અને ઝાઝા દિવસ દુનિયામાં કાઢશો એમ પણ નથી લાગતું.’ ‘નોકરી છૂટી ગઈ છે?’ તેના જવાબમાં ડેવિડે ‘હા’ પાડી. આવનારનું નામ હતું મેટપીક. તેણે કહ્યું જો થોડા પૈસા હોય તો નજીકમાં એક વીશી છે. બાઈ બહુ દયાળુ છે ત્યાં રાતવાસો કરી શકાશે. ડેવિડ મેટપીક સાથે મીસ ટ્રેન્ટની વીશીમાં પહોંચ્યો. મેટપીકની ભલામણથી ડેવિડને નાની ખોલી મળી. મેટપીકે તેને પોતાની પાસેથી એક દવા પીવા માટે આપી. મેટપીક જંગલમાંથી ઓસડીયાં એકઠાં કરી તેમાંથી દવા બનાવતો. આ મુલકમાં બધા તેને જાણતા. વીશીમાં ડેવિડને સૂપ અને રોટી મળ્યાં. વીશીવાળી બાઈએ કહ્યું, ‘ડોસા સદગૃહસ્થ લાગે છે. તકલીફમાં આવી ગયા લાગે છે અને કંઈ કેટલાય દિવસથી ખાધું નહીં હોય એમ લાગે છે.’

એટલામાં એક કાળો ઊંચો પડછંદ માણસ દાખલ થયો ને બોલ્યો, ‘કેમ છો દોસ્ત!’ અને બધાએ કહ્યું, ‘અરે! આ તો ટોમ.’ કોઈએ તેના, તો કોઈએ તેના બાબાના સમાચાર પૂછ્યા અને થોડીવારે ડેવિડ બધાનો આભાર માની સૂવા ગયો. ટોમ બધા સાથે વાત કરતો બેઠો તો તેમાંથી તેને ડેવિડ વિશે માહિતી મળી. ટોમે પોતાની ટોપી કાઢી બધાને એક શીર્લીંગ-બે શીર્લીંગના સિક્કા માટે વિનંતી કરી કહ્યું પેલા ડેવિડ ડોસાને કોર્નવેલ સુધી જવું છે પણ ગાડાના પૈસા નથી, ચાલી શકે તેમ તો છે જ નહીં તો આપણે ઉઘરાણું કરી તેને કોર્નવેલ પહોંચાડી દઈએ.’

ડેવિડની આંખ મીંચાઈ હશે અને તેને લાગ્યું કે તેની ખોલીનો દરવાજો ખુલ્યો. ઘડીભર માટે તેને લાગ્યું કે આવી અજાણી જગ્યાએ રાત રહેવામાં તેણે ભૂલ કરી. જરૂર પોતાની પાસે સાચવેલા પૈસાનો કોઈને ખ્યાલ આવી ગયો લાગે છે. એટલામાં કોઈ હાથ લંબાયો અને તેના તકિયા પાસે કંઈક મૂકીને એ માણસ નીકળી ગયો. હવે તેના વધી ગયેલા ધબકારા શાંત થયા. અંધારામાં પડછાયો જે રીતે દેખાયો તે પરથી તેને લાગ્યું કે એ પેલો ઊંચો કદાવર ટોમ હોવો જોઈએ. પાસેની મીણબત્તી નજીક પડેલી મેચબોક્ષની દિવાસળીના અજવાળે જોયું તો તકિયા પાસે રૂમાલનો એક ગોટો પડ્યો હતો. હળવેકથી ખોલીને જોયું તો છ પેન્સના સિક્કા હતા. તે અવાક થઈ ગયો ને આંખમાં આંસુ આવી ગયાં. ઘડી પહેલાં જે દહેશતનો વિચાર આવ્યો હતો તે માટે તેને પસ્તાવો થયો.

બીજા દિવસથી આગળ ચાલવાનું હતું. ખુલ્લાં મેદાન હતાં. તડકાની હૂંફ હતી. દરિયો દેખાતો ન હતો પણ પાસે હશે તેમ ઠંડા પવન પરથી લાગતું હતું. થોડીવાર ચાલ્યો હશે ત્યાં કોઈ છોકરું રડતું હોય એવો અવાજ સંભળાયો. થોડીવાર આસપાસમાં ધ્યાનથી જોતાં દૂર ઘાસમાં એક નાનું કૂતરું દેખાયું. પાસે જઈને હાથમાં ઉચકતાં શાંત થઈ ગયું. તેના ગળા ઉપર પટ્ટો હતો જેમાં ‘ચાર્લી’ લખેલું હતું. લાગ્યું કે માલિકથી વિખૂટો પડી ગયો છે. ડેવિડ એને બે હાથમાં ઊંચકીને ચાલતો રહ્યો એટલામાં પાછળથી એક ડમણીયું આવ્યું. એક ટટ્ટુ તેને ચલાવતો હતો. ચલાવનારી બાઈએ કહ્યું, ‘હું મલાઈ અને પનીર લઈને જાઉં છું, બેસી જવું છે?’ અને એમ તેને બ્લ્યુએકર નામના ગામની નજીક ઉતાર્યો. ડેવિડે દવાવાળાની દુકાનેથી કૂતરા માટે બિસ્કીટ લીધાં અને બ્લ્યુએકર પહોંચતાં એક નાની વીંશીમાં રાતવાસો કરવાનો વિચાર કર્યો. બહાર એક મોટી કાર પડેલી જોઈએ તે સ્હેજ અચકાયો. એને થયું શક્ય છે તેને કોઈ ઓળખી લે એટલે તે ચૂપચાપ એક દૂરના ખૂણામાં એક ટેબલ પર જઈને બેઠો. પેલા બે જણા જે કારમાં આવ્યા હતા તે પોતાનો રૂઆબ છાંટતા બીજા ટેબલ ઉપર બેઠા હતા ને વીંશીવાળાની યુવાન છોકરીઓ સાથે વાતમાં મશગૂલ હતા. થોડો સમય પસાર થયો હશે ત્યાં ખુલ્લા દરવાજામાં એક ઊંચો ભયાનક લાગતો માણસ દાખલ થયો. તેના હાથમાં એક પોટલું હતું. તેના કપડાં ફાટેલાં હતાં. ચહેરો નિસ્તેજ અને આંખો થાકેલી લાગતી હતી. ડેવિડ એક પળમાં ઓળખી ગયો ‘અરે! આ તો ટોમ, પણ આવો?’ અંદર આવતાં તેણે વીંશીવાળી બાઈને કહ્યું - ‘મા, હું બહુ થાકી ગયો છું, માંદો નથી, લૂ લાગી ગઈ છે, મને થોડો દારૂ આપ.’

પેલા મોટરવાળા બે ઉમરાવ જેમાંથી એકનું નામ લોર્ડ રોધમ અને બીજો તેનો સાથી મી.બ્રુકફિલ્ડ, એ વીંશીવાળી છોકરીઓને કહેતા હતા કે કાલે તમને બંનેને મોટરમાં ફરવા લઈ જઈશ અને પછી જો જો કેવી મજા આવે છે!

દારૂની અસર થતાં ટોમ થોડો સ્વસ્થ થયો અને પછી આ ઉમરાવ તરફ ફરતાં પૂછ્યું, ‘અહીંના રસ્તા મોટર માટે કેવા છે?’ બ્રુકફિલ્ડ બોલ્યો, ‘અરે બહુ સારા, લંડનથી લેન્ડ એન્ડ્સ સુધી એક મિનિટ પણ અટક્યા વગર આવ્યા.’

‘તો તો તમારો શોફર હોંશિયાર હશે.’

બ્રુકફિલ્ડ બોલ્યો, ‘ના, ઉમરાવ રોધમ જાતે જ ગાડી ચલાવે છે.’

‘ટોમ બોલ્યો, ‘કોઈવાર રસ્તામાં અકસ્માત થાય ખરા?’

‘આજે જ કોઈ જંગલી બાળક રસ્તા ઉપર ઉભો રહીને જ ફૂલ ધરતો હતો પછી અકસ્માત ન થાય તો શું થાય!’

વીશીવાળી બાઈ અધીરી થઈ ગઈ બોલી, ‘એ બાળકને વાગ્યું તો નથી ને?’
‘ના રે ના, ઉછળીને બાજુના ઘાસ પર ફેંકાયું તેને પણ મજા આવી હશે.’
ટોમની આંખો લાલ થઈ ગઈ. પૂછ્યું, ‘તમે ગાડી રોકી, ઉતરીને જોયું કે એ
બાળકને વાગ્યું છે કે નહીં?!’

‘ગાડી રોકી? ઉતરીને જોયું?’ રોધમે કહ્યું, ‘એવાં તો કેંક ભિખારીનાં બાળકો
કચરાતાં હશે. અને અલ્યા તું અમને શું માને છે? તને ખબર છે અમે કોણ છીએ?’

આટલું હજુ બોલે છે ત્યાં તો કોઈ વિકરાળ પ્રાણી તેના શિકાર પર તૂટી પડે
તેમ ટોમે રોધમને ગળેથી પકડીને નીચે પાડી દીધો. તે ‘બચાવો બચાવો’ કરતો રહ્યો ને
ટોમે તેના ગળા ઉપર છરો ફેરવી દીધો.

ખૂન ખૂનની બૂમો પડી. પોલીસ આવી. ટોમ કહે હું ખૂની છું. પણ માણસ
જેને મેં મારી નાખ્યો તે પણ ખૂની હતો. એમ કહી તેણે બાજુમાં પડેલું પોટલું ખોલ્યું
ત્યાં તો એકત્ર બધાના મોઢામાંથી ચીસ નીકળી ગઈ. ‘આ તો કેડી છે.’ ટોમના પુત્રનો
નિશ્ચેત દેહ પડ્યો હતો. ટોમે પોલીસને કહ્યું, ‘તમે જ્યાં કહેશો ત્યાં તમારી સાથે
આવીશ. એકવાર મારા બાળકને મળી લેવા દો.’

બાળકનો દેહ હાથમાં લઈને તે કોઈ ક્ષેત્ર ગીત ગાવા લાગ્યો અને બોલ્યો,
‘કેડી, તને ઠંડી લાગે છે? ચાલ, આપણે જઈએ’ અને એટલું બોલતામાં એક ઝાડ
મૂળમાંથી પડે તેમ તે ઢળી પડ્યો ને તેની આંખો સ્થિર થઈ ગઈ. ડેવિડ ટોમની તરફ
જોઈ ન શક્યો અને ચાર્લીને ઉચકીને તે નીકળી ગયો. હજુ ટોમ તેની નજર આગળથી
ખસતો નહોતો. પવન વધતો જતો હતો પણ તેણે રાતના ચલાય તેટલું ચાલવા માંડ્યું.
સવારનું અજવાળું થતામાં - માર્ઈનહેડ ગામ આવ્યું. દાખલ થતાં નાના ગલ્લા પાસે
કોફી પીધી ને ચાર્લીને રકાબીમાં દૂધ પાચું.

ગલ્લાવાળી બાઈ દયાળુ હતી કહ્યું, ‘આજે તોફાન આવવાની શક્યતા
છે. તમારે કેટલે જવાનું છે?’ કોર્નવેલનું નામ સાંભળતાં કહ્યું ‘બહુ દૂર છે,
સંભાળીને જજો.’

અને ખરેખર આગળ જતાં વંટોળ ચાલુ થયો. એક વખત તો તેને વિચાર
આવ્યો કે નજીકના સ્ટેશને પહોંચીને ઘેર પાછો ફરું. અહીં આવી નિર્જન જગ્યાએ મરી
જઈશ તો લોકો મને મૂરખ જ માનશે. પણ હવે તો આગળ જવું પણ મુશ્કેલ હતું.
વરસાદ ચાલુ થયો. ડેવિડ આખો પલળી ગયો. શરીરમાં જરા પણ તાકાત રહી નહોતી.
છાતીમાં શૂળ જેવી વેદના થતી હતી. ત્યાં એક ઝાડ દેખાતાં તેની ઓથે બેસી ગયો.
ચાર્લી ઊંચો નીચો થતાં ક્યારે હાથમાંથી છૂટી ગયો તે પણ ખબર ન રહી. કેટલો સમય
ગયો તેનું પણ ભાન ન રહ્યું. જ્યારે થોડો ખ્યાલ આવ્યો ત્યારે તોફાન શમી ગયું હતું ને

વાદળમાંથી સૂરજ બહાર નીકળ્યો હતો. ઊંડે ઊંડે તેને અવાજ સંભળાયો. ‘હવે સારું લાગે છે?’ ‘જરા મારો ટેકો લઈ ઉભા થવાય તો નજીકમાં જ મારું ઝૂપડું છે.’ ડેવિડે આંખ ખોલીને જોયું તો બાળક જેવી શાંત નિર્દોષ ચહેરાવાળી, મોટી ઉંમરની સ્ત્રી તેને ઊભો કરવા પ્રયત્ન કરતી હતી. એણે કહ્યું ત્યારે ખબર પડી કે ચાર્લીએ ચારેબાજુ જોરશોરથી ભસીને મદદ માંગી તેમાં આ મેરીને ખ્યાલ આવ્યો. તે આવી ત્યારે તેણે ડેવિડને બેભાન અવસ્થામાં જોયો.

ડેવિડ સખત પ્રયત્નપૂર્વક ધીમેધીમે ચાલી મેરી સાથે તેના સહારે તેના ઝૂપડામાં આવ્યો. નાની છતાં સુઘડ જગ્યા હતી. મેરીએ તેના પિતા પહેરતા હતા તે કપડાં બદલવા આપ્યાં. જ્યારે તેને ખ્યાલ આવ્યો કે અહીં મેરી એકલી જ રહે છે ત્યારે તેણે કહ્યું, ‘તમે આ બુદ્ધાને અહીં રોકીને બહુ મોટી ઉપાધિ વહોરી લો છો.’ પણ મેરીએ કહ્યું કે ‘મારા પિતા હયાત હોત તો તમને આ સ્થિતિમાં જવા ન દેત.’ ડેવિડે કપડાં બદલાવી પોતાની બંડી મેરીને આપતાં કહ્યું કે ‘મારા મિત્રને મળવા નીકળ્યો છું. આ બંડીમાં તેને આપવાના અગત્યના કાગળો છે. તમે આને સાચવીને મૂકી દેશો?’ ગરમ સૂપ અને બ્રેડ ખાતાં તેને સહેજ સારું લાગ્યું અને પછી ખાટલામાં સૂતાં સૂતાં તે બોલતો હતો. ‘મેરી, ભગવાન તમારું ભલું કરે’ અને એમ કરતાં ક્યારે તે અભાન અવસ્થામાં સરી પડ્યો તેનો એને કંઈ જ ખ્યાલ ન રહ્યો.

એક દિવસ સવારનો સૂરજ ઝૂપડીમાં પોતાના પ્રકાશ અને ઉષ્મા રેલાવી રહ્યો હતો ત્યારે ડેવિડની આંખો ખૂલી. મેરીને એલું લાગ્યું કે ડેવિડને તેની ઓળખાણ નથી પડી. તેણે કહ્યું, ‘હું મેરી’. ડેવિડને યાદ આવ્યું, ‘હા, તમે જ મને અહીં લઈ આવ્યાં’તા. હું બહુ સૂતો નહીં?!

મેરીએ હા પાડતાં એણે પૂછ્યું, ‘આજે કઈ તારીખ છે? મને યાદ છે ત્યાં સુધી આજે જુનની ૨૩ તારીખ હોવી જોઈએ બરાબર?!

મેરીએ જણાવ્યું ‘જૂન નથી આજે તો સપ્ટેમ્બરની ૧૦ તારીખ છે.’

ડેવિડ ટટ્ટાર થઈ પથારીમાં અડધો બેઠો થઈ ગયો.

‘તમે એમ કહેવા માગો છો કે આ બુદ્ધો અઢી મહિનાથી બિમાર અને તમારી ઉપર ભારરૂપ હતો?!

મેરીએ કહ્યું-તેના ચહેરા ઉપર સ્મિત હતું, ‘હા, બિમાર ખરા પણ ભારરૂપ જરાય નહીં.’

ડેવિડ માટે આ સમજી ન શકાય તેવી અનુભૂતિ હતી. છેલ્લા અઢી મહિનામાં ડેવિડ સનેપાતની જેમ કશું અસ્પષ્ટ બોલતો પણ એ સિવાય કશું જ નહીં. આ પંથકમાં જડીબુટ્ટીથી દવા બનાવનાર એક દેશી ડોક્ટર મેટકાકુ હતો તે રોજ આવતો

અને ડેવિડને દવા પીવડાવતો. આજે તેની અઢી મહિનાની નિદ્રા પૂરી થઈ. ડેવિડે જ્યારે જ્યારે જવાની વાત કરી, મેરી તેને પ્રેમથી સમજાવતી અને રોકી દેતાં કહેતી, ‘મારા પિતા પ્રત્યે મને ઘણો પ્રેમ હતો અને તમને જ્યારે જોઉં છું ત્યારે મને પિતા યાદ આવે છે.’

થોડી શક્તિ આવતાં તેણે વાંસની ટોપલીઓ બનાવવાનું શીખી લીધું અને જે થોડી ટોપલીઓ વેચાતી તે પૈસા મેરીને મદદરૂપે આપતો. મેરી પોતે જૂના કપડાં સાંધી અને કિંમતી કપડાં ઘોઈ આપીને પોતાનું ગુજરાન ચલાવતી.

હવે દિવસો શાંતિથી પસાર થતા હતા. વચ્ચે વચ્ચે બન્સ આવીને દવા આપી જતો. ડેવિડે તેનું મન જાણવા પણ કહ્યું કે તમે નાહક મારે માટે આટલું કરો છો. આ બધાના પૈસા હું આપી શકું તેમ નથી તે તમે જાણો છો. બન્સ હસીને કહેતો કે હું તમને બીલ મોકલું ત્યારપછી ચિંતા કરજો.

ટોપલા બનાવવાનું તેને ફાવી ગયું હતું. જે કેં મળતું તે જ્યારે મેરીને આપતો ત્યારે કહેતો, ‘આની ઉપર તમારો જ હક્ક છે’. મેરી કહેતી, ‘તમને ગમતું હોય તો એ પૈસા હું તમારે નામે જમા રાખીશ.’

એક દિવસ સાંજે દરિયા કિનારે ચાલતો હતો ત્યાં એક કાગળ પવનમાં ઉડતો તેની પાસે આવ્યો. એણે કાગળ ઉપાડ્યો ત્યાં એક ૩૮-૪૦ વર્ષનો પુરુષ દોડતો આવ્યો અને કહ્યું, ‘માફ કરજો એ મારો કાગળ છે, સારું થયું તમે લઈ લીધો’. પછી તેણે પોતાની ઓળખાણ આપી—ઝેંગસ રે. લંડનમાં પત્રકાર હતો પણ પછી તેણે કોઈ ધનાઢ્ય ઉદ્યોગપતિ વિશે કોઈ ખાનગી વાત છાપામાં આપી તેથી નોકરીમાંથી પાણીચું આપવામાં આવ્યું. એની પાસે બચાવેલ ૨૦ પાઉન્ડ લઈને તે આ ગામમાં આવ્યો હતો. જેનાથી તેણે લગભગ એક વર્ષ કાઢવાનું હતું. તેણે કહ્યું કે તે એક નવલકથા લખે છે જે વર્ષ દરમિયાન પૂરી થશે. એ છપાયા પછી તેને પૈસા મળી રહેશે પણ અત્યારે તો એક એક પાઈ સાચવીને ખર્ચે છે. એણે ડેવિડને કહ્યું, ‘ચાલો તમને મેરી ડીનના ઘર સુધી મૂકી જાઉં’ ડેવિડ કહે તમને શી રીતે ખબર છે કે હું કોણ છું ને ક્યાં રહું છું!’ ઝેંગસ હસી પડ્યો, કહે ‘આ ગામમાં સહુને ખબર છે, તમે ડેવિડ છો, ટોપલા બનાવીને વેંચો છો અને મેરી ડીન સાથે રહો છો. હું ભલે ગામમાં નવો છું પણ આટલા દિવસમાં મને પણ ખબર પડી ગઈ છે.’

પછી તો એ ત્રિપુટી વચ્ચે બરાબર મેળ બેસી ગયો — ડેવિડ અને ઝેંગસ, ઝેંગસ અને મેરી, મેરી અને ડેવિડ. પહેલી વખત જ જ્યારે ઝેંગસ ડેવિડને મેરીના ઘર સુધી મૂકવા આવ્યો ત્યારે ડેવિડે ઝેંગસ અને મેરીને એકબીજાની ઓળખાણ કરાવી. ત્યારથી પહેલાં ક્યારેક ક્યારેક ઝેંગસ મેરીને ત્યાં આવતો અને ડેવિડ અને મેરી સાથે

ગપસપ કરતો. પણ પછી તો હવે એવો સમય આવ્યો કે સાંજ પડે ઍંગસ આવે અને પછી ત્રણેય જણા દરિયા કિનારે ફરવા નીકળી પડે. અને પછી તો એ કમ થઈ ગયો. ક્યારેક ડેવિડ થાક્યો હોય ત્યારે ઍંગસ અને મેરી દૂર ટેકરીઓ પર કે દરિયા કિનારે ફરવા જતાં. પણ એ બંનેની વાતમાં પણ ડેવિડ તો હોય જ.

એવી જ રીતે એકવાર ડેવિડ અને ઍંગસ એકલા હતા ત્યારે મેરીની વાત નીકળી. ડેવિડની અનુભવી નજરે જે પીછાણ્યું હતું તેના આધારે તેણે વાત કાઢી —

‘મેરીની ઉંમર થઈ ગઈ છે અને દેખાવે પણ સાધારણ છે નહીંતર તે એકલી છે તેને બદલે એને લાયક પાત્ર ચોક્કસ મળી જાય.’

ઍંગસે કહ્યું, ‘હજુ પણ મળી શકે અને દેખાવમાં પણ એ સુંદર જ ગણાય અને કેટલું પ્રેમાળ હૃદય છે!’

ડેવિડે તૂર્ત જ કહ્યું, ‘તમે ન પરણી શકો?’

ઍંગસે કહ્યું, ‘હું? મારું એવું નસીબ ક્યાં છે. મારી પાસે પૈસા જ ક્યાં છે? આવતીકાલ કેવી હશે તે પણ મને ખ્યાલ નથી એટલે હું પ્રસ્તાવ પણ શી રીતે કરું. અને મૂળ વાત એ કે મેરી મને પસંદ કરે છે કે નહીં એ પણ ખ્યાલ નથી.’

‘હું જે રીતે સમજું છું તેમ એને પણ તમારા માટે પ્રેમ છે’. ડેવિડે કહ્યું.

‘કાકા, મને મેરી મારા વિષે શું વિચારે છે એટલું જાણી આપોને! મને બીક લાગે છે કે જો એને મારા વિશે કંઈ જુદી લાગણી હોય તો મારી મિત્રતા પણ તૂટી જશે.’

ડેવિડે એટલું જ કહ્યું, ‘હું પ્રયત્ન કરીશ એનું મન જાણવાનો, પણ પછી વાત તો તમારે જ કરવી પડશે.’

બસ, આટલી વાત પછી આપોઆપ સમયે જ જવાબ આપી દીધો. ઍંગસ અને મેરીની મિત્રતા વધતી જતી હતી. ઍંગસે મેરીને પણ પોતાનો ભૂતકાળ કહ્યો કે તે લંડનમાં ભણ્યા પછી ત્યાં જ એક પ્રખ્યાત દૈનિકમાં પત્રકાર તરીકે નોકરી કરતો હતો. પગાર પણ સારો મળતો હતો. પણ પછી તેને તેની પ્રમાણિકતા નડી. કોઈ ધનાઢય ઉદ્યોગપતિ વિશે લખવામાં તેની નોકરી ગઈ. તો બીજી બાજુ તે જેના પ્રેમમાં હતો તે છોકરી કોઈ અબજોપતિને પરણવા માટે તેને છોડી ગઈ. એટલે પોતાની પાસે જે કંઈ બચત હતી તે લઈને ભટકતાં ભટકતાં અહીં આવીને સ્થિર થયો હતો. અહીંના વાતાવરણમાં તેને શાંતિનો અનુભવ થયો અને તેમાં પણ ડેવિડ અને મેરીની સાથે દોસ્તી થતાં તેનો આકોશ પણ શાંત પડ્યો હતો. તેનું સમગ્ર ધ્યાન હવે તેની નવલકથા લખવામાં હતું. સખત કરકસર સાથે જીવતાં તેણે લગભગ વરસ કાઢવાનું હતું. લખાણ પૂરું થાય, છપાય અને પૈસા આવે તે સમય સુધી તેણે નિર્વાહ કરવાનો હતો. પણ તેને

અંતરથી એમ લાગતું હતું કે પોતે જરૂર એક સફળ લેખક તરીકે બહાર આવશે. ડેવિડ અને મેરી પણ તેના લખાણ અને ભવિષ્યની સફળતા માટે સતત પ્રોત્સાહન અને પ્રેરણા આપતાં. આમેય મેરી સાથેની આત્મિયતા એટલી વધી હતી કે લંડનના દિવસો અને તેને છોડી ગયેલી પ્રેમિકાની સ્મૃતિઓ લગભગ વિસરાઈ ગઈ હતી.

હવે જેટલો સમય લખવામાં વિતતો તેથી વધારે સમય તે મેરીની સાથે વિતાવતો. તેમાં વળી ડેવિડે મેરી વિશે પાનો ચઢાવ્યો એટલે તેનો આત્મવિશ્વાસ વધ્યો. તેને લાગ્યું કે કદાચ એ પ્રયત્ન કરે તો શક્ય છે મેરી તેનો સ્વીકાર કરે. અને એમ બને તો? બસ, આથી વધારે કંઈ એણે સ્વપ્નમાં પણ સેવ્યું નહોતું.

નાતાલનું અઠવાડિયું આવી ગયું હતું. સખત ઠંડીમાં ડેવિડ ખાસ બહાર નીકળતો નહીં પણ અચૂક મેરીને સાંજે ફરવા જવા આગ્રહ કરે.

આજે નવા વર્ષનો દિવસ હતો. રાત્રે ઍગસ પણ આવવાનો હતો. ડેવિડની તબિયત કંઈ બરાબર નહોતી એટલે મેરી પણ તેની પાસે જ હતી.

વાતવાતમાં જ ડેવિડે મેરીને પ્રશ્ન કર્યો, ‘મેરી તેં પરણવાનો વિચાર નથી કર્યો?’

મેરીએ કહ્યું કે તેને એક યુવાન ગમ્યો હતો. તેના પિતાને પણ એ પસંદ હતો. બંનેએ પરણવાનું નક્કી કર્યું. મેરી બહુ ખુશ હતી. પણ પછી તે યુવાનનો વિચાર બદલાયો અને સંબંધ તૂટી ગયો. એ યુવાન પણ બીજે ક્યાંક ચાલ્યો ગયો. ડેવિડે કહ્યું, ‘કદાચ એ યુવાનને તારા પ્રત્યે પ્રેમ જ નહીં હોય.’

મેરી કહે, ‘મને ખ્યાલ નથી. પણ પહેલાં જ્યારે મારા પિતા હતા ત્યારે તેમના વિશે અને હવે તમે આવ્યા, આટલો પરિચય થયો અને જે લાગણી તમારા માટે જન્મી એવી લાગણીનો પરિચય મને થયો નથી.’

ડેવિડે સમય જોઈને પ્રશ્ન કર્યો, ‘તું પ્રેમમાં માને છે?’ અને પછી એક ક્ષણ બીક લાગી કે હમણાં એ ‘ના’ કહેશે તો! પણ મેરીએ કહ્યું, ‘મને પ્રેમનો અનુભવ નથી એટલે શક્ય છે હું પ્રેમને બરાબર ન સમજતી હોઉં પણ ...’

ડેવિડ વચ્ચેથી જ બોલ્યો, ‘દુનિયામાં જો કોઈ સારી વસ્તુ હોય તો તે પ્રેમ જ છે.’

મેરી કહે, ‘તમે એમ માનો છો કાકા, મને એની ખાતરી નથી! કારણ કે લોકો આચરણ કરતાં પ્રેમની વાત જ વધારે કરે છે.’

‘ખરી વાત. પણ તું ખરો પ્રેમ શાને ગણે છે, મને કહી શકશે?’

‘તમને કહી શકું, કદાચ બહુ સારી રીતે નહીં કહી શકું પણ પ્રયત્ન કરીશ. જો કે હવે મારે માટે આ ઉંમરે એ પ્રશ્ન પતી ગયો છે. પણ મને જો કોઈ પુરુષ વિશે પ્રેમ

હોય કાકા, તો હું મારું આખું જીવન ઠાલવી દઉં. જે વસ્તુમાં એ પુરુષને ફાયદો ન હોય તેવી વસ્તુનો ક્યારેય વિચાર ન કરું. હું સંગીત સાંભળું ત્યાં પણ એનો અવાજ સંભળાય, હું ચોપડી વાંચું ત્યારે પણ વિચાર આવે કે એને કયું વાક્ય વધારે ગમશે! હું એમના જીવન દ્વારા અને એમને માટે જીવું. એમના વિના મને બધે સૂનકાર લાગે.’

આટલું બોલતાં તેની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં.

‘અરે મેરી! બહેન, તું રડ નહીં.’

‘ના કાકા હું રડતી નથી. પણ કોઈ સારા પ્રસંગે હર્ષનાં આંસુ આવી જાય તેવું થાય છે. જ્યારે આ પ્રેમની વાત વિષે વિચારું છું ત્યારે મને ખબર છે કે મને જિંદગીમાં કોઈ પ્રેમ કરવાનું નથી.’

ડેવિડ તુરત બોલ્યો, ‘બહેન મેરી, તારા જેવું પ્રેમાળ હૃદય કોનું હોઈ શકે! મારા જેવા બુદ્ધાને અને નિરાધારને તે જે અનુભૂતિ કરાવી છે તેથી થોડી હિંમત ભેગી કરીને કહું છું, ‘મેરી, હું તને પ્રેમ કરું છું.’

‘જરૂર કહો કાકા, ફરીફરીને આ શબ્દો કહો. મને તે સાંભળવા ગમે છે! ખરેખર ભગવાને જ તમને મારી પાસે મોકલ્યા. કેટલું એકલું લાગતું તું મને. પણ કાકા તમે વચન આપો તે તમે બિલકુલ સાજા થઈ જશો તો પણ મને છોડીને ચાલ્યા તો નહીં જાવને?’

‘બહેન મારી પાસેથી કોઈ વચન ન માગીશ. પણ હું કહું કે તે મને જે કંઈ આપ્યું તેવું અને તેટલું મને જિંદગીમાં ક્યારેય મળ્યું નથી. મિ. ઍંગસ પણ કહે છે કે હું ભાગ્યશાળી છું કે મને તારો પ્રેમ મળ્યો છે.’

‘મિ. ઍંગસ રે? એની વાત ક્યાંથી આવી?’

‘કેમ મિ. ઍંગસ તને નથી ગમતા?’

‘અરે વાહ, મને શું આખા વેરકુમમાં એ બધાને ગમે છે.’

‘શું લાગે છે, એ કદિ પરણશે ખરા?!’

‘હું તો ઈચ્છું છું કે એ પરણે તો તેને ખૂબ પ્રેમ કરે એવી સ્ત્રી એને મળે. એવી સ્ત્રી જે તેના માટે ગર્વ રાખે કારણ કે એક દિવસ એ જરૂર વિખ્યાત લેખક થશે.’

‘તને એમ લાગે છે?’

‘હા, મને ખાતરી છે. પણ એવી છોકરીઓ અભિમાની પણ બહુ હોય છે. અને મિ. ઍંગસ એવા આઘાત હવે જીરવી ન શકે. પેલી લ્યુસી સોરેલની તેણે વાત કરી હતી. એક બુદ્ધા કરોડપતિ માટે મિ. ઍંગસને છોડી દીધા!’

ડેવિડે કહ્યું, ‘પણ ઍંગસ કહેતો હતો કે કદાચ એ કરોડપતિ સાથે પણ તેનો મેળ પડ્યો નથી. વર્તમાનપત્રોમાં હતું કે એ બુદ્ધો પણ ક્યાંક જતો રહ્યો છે.’

થોડીવાર અટકીને મેરીએ કહ્યું, ‘મને ક્યારેક એમ થાય કે એ લ્યુસી સોરેલની જગ્યાએ હું હોત તો તેવું સારું થાત!’

‘તો તું શું કરે?!’ ડેવિડે પૂછ્યું.

‘મને જો ઍંગસ રે જેવા પુરુષનું હૃદય જીતવા મળ્યું હોત તો હું ભગવાનનો બહુ પાડ માનત. હું જિંદગીભર તેને માટે વાટ જોત. એ જે કરે તેને હું પ્રોત્સાહન આપત અને મારાથી જે કે શક્ય હોત એ બધી મદદ કરત, અરે હું કોઈ પણ સ્ત્રી જેને ઍંગસ જેવો સાથી મળે તે પોતાને ભાગ્યશાળી સમજે અને તે ભાગ્યશાળી જ ગણાય!’

‘તું પોતે પણ એને ચાહી શકે.’

એટલું સાંભળતાં તેનું મોઢું શરમથી લાલ થઈ ગયું, એ બોલી —

‘હા, ચાહી શકત. એ સંભવિત હતું, પણ હવે મારે માટે બહુ મોડું થઈ ગયું છે.’

ડેવિડને થયું, હવે ઍંગસ માટે રસ્તો ખુલ્લો છે.

બીજે દિવસે બપોરે ડેવિડે પોતાને મેરી સાથે થયેલ વાતનો સાર ઍંગસને કહ્યો.

ઍંગસ કહે, ‘મારી હિંમત નથી ચાલતી, હું બહુ ગરીબ છું’

‘એની પાસે એટલા બધા પૈસા છે?’

‘મારા કરતાં વધારે તો ખરા જ. વળી તે કામ કરે છે ને કમાય છે.’

‘સંભવ છે કે એ આખી જિંદગી તમારા કરતાં વધારે તવંગર રહે. આમેય સાહિત્યકારે લખપતિ બનવાનાં સપનાં ન રાખવાં જોઈએ.’

‘હું જાણું છું. ને મારે લખપતિ થવું પણ નથી. પણ હું તમને પેલા લખપતિની-ડેવિડ હેમસ્લીની-વાત કરવાનો હતો. આજે છાપામાં સમાચાર છે કે ડેવિડ હેમસ્લીનું મૃત્યુ થયું છે.’

‘તો પછી તેની મિલકતનું શું થયું હશે?’

‘હા, તેનાં છોકરાઓ તો જીવિત નથી. કદાચ પેલી લ્યુસી સોરેલને પોતાની દોલત આપી હોય. જો એમ ન થાય તો તે બિચારીનું શું થશે?!’

‘મજૂરી કરશે બીજું શું?’ ડેવિડે વચ્ચેથી કહ્યું.

‘પણ તેના વકીલ વેસી એન્ડ સેમસન્ડે એવું જણાવ્યું છે કે તે જીવે છે અને નાદુરસ્ત તબિયતને લીધે હવાફેર માટે ગયા છે.

ડેવિડે કહ્યું, ‘હું તો વકીલની વાત સાચી માનું, તમને શું લાગે છે?’

‘બેશક, આ તો લ્યુસી સાથે નામ સંકળાયેલ એટલે, નહીં તો મને આવા સમાચારમાં કોઈ જ રસ નહીં.’

ડેવિડ મૂળ વાત પર આવતાં કહ્યું, ‘તમારે વહેલી તકે મેરી જોડે વાત કરી લેવી જોઈએ.’

‘ખરેખર! કેમ?’

‘કેમ કે એ તમને ચાહે છે.’

એંગસના ગયા પછી ડેવિડ વિચારતો હતો કે પોતે કેવા સંજોગોમાં અહીં આવી ગયો છે! અહીં પોતે સાવ સુખી છે. અહીં તેની સાથે તેનું ધન નથી. પણ અહીં તેને પ્રેમના અખૂટ ભંડારના દર્શન થયાં છે જેનું એને જીવનમાં ક્યારેય દર્શન થયું નથી અને જો આજે અહીં ન હોત તો જીવનમાં તે આ અનુભૂતિથી વંચિત રહી ગયો હોત.

ધીરે ધીરે શિયાળો પૂરો થયો ને વસંતનું આગમન થયું હતું. મેરીના ઝૂંપડાની આજુબાજુના ઝાડ ઉપર ફૂલો ખિલ્યાં તો ને પક્ષીઓનો કલરવ સંભળાતો હતો. મોટેભાગે મેરી અને એંગસ સાંજે ફરવા જતાં. કોઈવાર જીવપૂર્વક ડેવિડને પણ લઈ જતાં.

મેરી અને એંગસ જ્યારે સાંજે ફરીને પાછાં ફરે ત્યારે ડેવિડ આતુરતાથી રાહ જોતો હોય. હંમેશા તેને લાગતું કે આજે જરૂર બંને જણા પાછાં આવીને કાંઈક સમાચાર આપશે. પણ હજુ કંઈ એવું બન્યું નહોતું. તો બીજી બાજુ એંગસ પણ મેરી સાથે વાત કરવા આતુર હતો પણ ઘણીવખત એવી તક આવે ત્યારે જાણે તેની વાચા હણાઈ જતી. શબ્દો જાણે ગળામાં થીજી જતા.

એક એવી સાંજે મેરી અને એંગસ તેમની મનપસંદ જગ્યા, જે સમુદ્ર કિનારે આવેલ એક ઊંચો ખડક હતો, ત્યાંથી દૂર ક્ષિતિજ ઉપર ડૂબતા સૂર્યને જોઈ રહ્યાં હતાં ત્યારે મેરીએ કહ્યું, ‘—ડેવિડકાકા આજે અહીં હોત તો તેમને આ દૃશ્ય જોવું બહુ ગમ્યું હોત’. અને પછી આગળ બોલી, ‘પણ એમનામાં હવે શક્તિ નથી અને વધારે તો એ કે એ પોતે માને તેના કરતાં એ વધારે નબળા થઈ ગયા છે.’

‘બિચારા ડોસા માટે તમે તો જે કંઈ થઈ શકે તે બધું જ કર્યું છે. થોડાં વરસ વધારે જીવી જાય તો સારું.’

‘મને તો એ મારા પિતા જેવા જ લાગે છે અને એટલો જ પ્રેમ મને એમના માટે છે.’

‘એ પણ એ વાત જાણે છે અને એટલે એ બહુ રાજી છે’. એંગસે આગળ કહ્યું, ‘એ શું બધાને ખ્યાલ છે કે તમને ડેવિડકાકા માટે કેટલો પ્રેમ છે!’

થોડીવાર બંને શાંત થઈ ગયા. પછી એંગસે કહ્યું, ‘તમે કોઈને દિલથી ચાહતા હો, કોઈ માટે તમને પ્રેમ હોય તો એ માણસ રાજી થયા વિના ન રહે, દુનિયા એને જુદી જ દેખાય!’

મેરીએ હસીને મોઢું ફેરવી લીધું અને એંગસને કહ્યું,

‘ચાલો, હવે જઈશું!’

અને એથી વધારે વાત તે દિવસે ન થઈ. ફરી ડેવિડને નિરાશ થવાનો વારો આવ્યો. પછીના થોડા દિવસ ડેવિડને તાવ આવતો એટલે મેરી પણ સાંજે તેની પાસે બેસી રહેતી અને ઍંગસ સાથે બહાર પણ ન જતી. ડેવિડની મૂંઝવણ ઔર વધી પણ તેની પાસે કંઈ ઈલાજ નહોતો.

થોડા દિવસ એમ જ પસાર થઈ ગયા. ફરી એવી એક સાંજે ડેવિડે આગ્રહ કરી મેરી અને ઍંગસને ફરવા મોકલ્યા. અને પછી થોડીવારે પોતે પણ દરિયાકાંઠે ફરવા નીકળી પડ્યો મેરી અને ઍંગસ ભેખડ પરથી સામે દરિયામાં ડૂબતા સૂરજનું અદ્ભુત સૌંદર્ય નિહાળતા હતાં. ઍંગસ તો સૂર્યાસ્ત કરતાં વધારે મેરીને નિહાળી રહ્યો હતો. ઢળતા સૂરજના સોનેરી પ્રકાશમાં મેરી, આકાશ અને દરિયો જાણે એકાકાર થઈ ગયા હતાં એવું ઍંગસને લાગ્યું. એ મનોમન બબડ્યો, ‘જતાં ન રહેશો મિસ મેરી, જ્યાં સુધી રહેવાય ત્યાં સુધી અમારી-મારી-સાથે રહેજો.’

મેરીએ પાછળ ફરીને કહ્યું, ‘વાહ, કોણે કહ્યું હું જતી રહેવાની છું?! હું ક્યાંય જવાની નથી.’

ઍંગસ જરા નજીક ગયો અને કહ્યું, ‘ના, કોઈએ કહ્યું નથી. પણ હમણાં તમે દરિયા અને આકાશ સાથે એટલા એકાકાર થઈ ગયેલાં કે મને થયું, ‘તમે ક્યાંક અલોપ થઈ જશો—અદૃશ્ય થઈ જશો.’ અને જરા થંભીને કહ્યું, ‘અને તમને ખોઈ બેસવું હું સહી ન શકું.’

મેરી કંઈ બોલી નહીં. એક રોમાંચથી તે ધ્રૂજી ઉઠી. ઍંગસે પણ તે જોયું ને ખુશ થયો. તેના ચહેરા પર ચમક આવી ગઈ.

આજે તો ઍંગસને જવાબ જોઈતો હતો એટલે આગળ ચલાવ્યું — ‘આપણે એવાં સારા મિત્રો છીએ કે નહીં?!’

મેરીએ કંઈક નરમ અવાજે કહ્યું, ‘હા જરૂર. અને આશા રાખું છું કે હંમેશ માટે મિત્રો રહીશું.’

‘હું પણ આશા રાખું છું. તમે જુઓ છો, મને સ્ત્રીઓ સાથે ઉઠવું, બેસવું, વાતો કરવી એ બરાબર આવડતું નથી. એટલે કે મિસ મેરી આ તમારી સાથે ભળી ગયો છું એટલું સારું હું કોઈ સ્ત્રી સાથે ભળી શક્યો નથી.

મેરી સહેજ હસી, ‘ખરેખર?’

‘હા, એટલે જ હું આશા રાખું છું કે આપણે સારા મિત્રો રહીશું.’

આવી સાવ નિરસ વાત કરતાં તેને પોતાની ઉપર ગુસ્સો આવ્યો. એને સમજાયું નહીં કે શું થઈ ગયું છે. પણ પછી અચાનક જ તેના મોઢામાંથી શબ્દો નીકળ્યા, ‘ખરી વાત એ છે કે મારે પરણવું છે, હું વિચાર કરી રહ્યો છું.’

‘સાચે જ? તમે જેને ચાહતા હો તેવું કોઈ તમને મળી ગયું હશે’ મેરીએ મોં ફેરવી લીધું. ઍંગસને એવો ભાસ થયો કે તેની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં.

ઍંગસ વધારે સ્વસ્થ થયો અને મેરી પાસે જઈ તેનો હાથ પકડ્યો અને કહ્યું, ‘મને લાગે છે કે એ ‘કોઈ’ મને મળી ગયું છે. હું ચોક્કસપણે માનું છું કે હું જે સ્ત્રીને ચાહું છું એ પણ મને હૃદયથી ચાહે છે. જો એમ ન હોય તો મારી તો આખી દુનિયા જ ડૂબી જશે. કહો મેરી! મારી વાત સાચી છે કે નહીં? મારી કંઈ ભૂલ થઈ હોય તો મને માફ કરજો!’

મેરી કંઈ બોલી ન શકી. એની આંખો આંસુથી છલોછલ હતી.

ઍંગસે મેરીનો બીજો હાથ પણ પકડી લીધો અને બોલ્યો, ‘મિસ મેરી તમે જાણો છો કે હું તમને ચાહું છું.’

મેરીએ ઍંગસ તરફ મોઢું ફેરવ્યું, ‘હું કઈ રીતે જાણું? હું કઈ રીતે માનું? મારી એ ઉંમર તો વીતી ગઈ છે.’

થોડો સમય બંને એકબીજાની સાવ નજીક, એકબીજાને જોઈ રહ્યાં. પછી મેરી થોડી આઘી ખસી —

‘ઍંગસ તમને ખાતરી છે કે તમે યોગ્ય નિર્ણય લઈ રહ્યા છો? તમે જાણો છો કે તમે બીજા ગમે તેને પરણી શકો.’

‘પણ મારે બીજા ‘ગમે તેને’ પરણવું નથી. મારે તમને પરણવું છે. તમે મને એટલું જ કહો કે તમે મને સ્વીકારશો.’

‘જો એમાં તમારું હિત હોય તો—’

‘મેં મારી વાત તો કરી. મેરી! કહો તમે મને ચાહો છો ખરા?’

‘તમને તમારી પોતાની ખાતરી છે ખરી? હું તો તમારી જ દૃષ્ટિએ વિચારું. તમે જાણો છો હું ગરીબ છું ને મજૂરી કરીને જીવું છું. જુવાન નથી અને તમારી જેમ ભણેલ નથી. તમારી પાસે પ્રતિભા છે. તમે ભવિષ્યમાં મોટા માણસ થશો-પ્રખ્યાત થશો. અને ત્યારે કદાચ તમને એમ થાય કે હું તમને ક્યાં મળી?’

‘તો હું ફ્રાંસીએ ચડવા તૈયાર હોઈશ.’

‘ઍંગસ આ વાત ગંભીર છે.’

‘હું આજે છું એટલો ગંભીર ક્યારેય બન્યો નથી. એટલે જ પૂછું છું કે તમે મને ચાહો છો?’

‘મેરીએ કહ્યું, ‘તમે જાણો છો, મને તમારા માટે કેટલો પ્રેમ છે છતાં મારી પાસેથી સાંભળવા માગો છો?’

‘બસ, બસ હું સમજી ગયો. પણ ધારી લો કે હું ભવિષ્યમાં સાવ નિષ્ફળ નીવડ્યો તો પણ આ પ્રેમ રહેશે?’

‘હા જરૂર, હું તમને પ્રેમ કરું છું તમારા ભવિષ્યને નહીં. પણ એંગસ હું હજુ માની શકતી નથી કે તમને મારા પ્રત્યે પ્રેમ શા માટે થાય?’

‘તમને મારા માટે પ્રેમ શા માટે છે?’

‘એંગસ, તમારામાં તો એવું ઘણું છે જે માટે પ્રેમ થાય. તમને તે નહીં દેખાતું હોય પણ મને દેખાય છે.’

‘બસ મેરી, એ જ કારણ છે. તમને તમારામાં જે નથી દેખાતું તે મને દેખાય છે.’

અને બંને હળવા થઈ ગયાં. પાછાં ફરતા મેરીએ કહ્યું, ‘આપણે જઈને ડેવિડકાકાને આ વાત કરતી પડશે. હું માનું છું કે તે બહુ રાજી થશે.’

‘અરે રાજી થાય જ ને, એ તો છેક નાતાલના દિવસથી આ સમાચારની રાહ જોઈ રહ્યા છે!’

મેરીની આંખો વિસ્મયથી પહોળી થઈ ગઈ - ‘છેક નાતાલના દિવસથી?’

‘હા, મેરી. મેં એને કહેલું કે મને તમારા માટે પ્રેમ છે પણ મને અત્યારની મારી હાલત જોતાં ખાતરી નહોતી કે તને મારા માટે પ્રેમ હોય અથવા મારા પ્રેમનો તું સ્વીકાર કરે. પણ ડેવિડકાકાએ મને કહ્યું કે તારા હૃદયમાં પણ મારા માટે પ્રેમ છે એવું એમને લાગે છે. પણ જ્યાં સુધી મારી ચોપડી પૂરી ન થાય અને એના પૈસા ન આવે ત્યાં સુધી મારાથી લગન ન થાય. ચોપડી વેચાશે તો લગભગ ૧૦૦ પાઉન્ડ મળશે.’

‘એ તો મોટી દોલત ગણાય’ મેરી બોલી.

‘ઘર અને અંદરની જરૂરી ચીજ-વસ્તુઓ તો તમારી પાસે છે જ. અને એથી વિશેષની અપેક્ષા પણ નથી. મારે તારા માટે કામ કરવું છે જેથી તારે કામ ન કરવું પડે.’

‘વાહ, એટલે મારે ઘરમાં બેસી રહેવાનું? તમે મારે માટે કામ કરજો અને બુદ્ધા ડેવિડકાકા આપણા બંને માટે કામ કરશે!’

‘પણ મારે તો ડેવિડકાકાનો જ આભાર માનવાનો. એમણે જ મને કહ્યું કે હું તારી સાથે વાત કેમ નથી કરતો’, પણ તારી સાથે વાત કરવાની હિંમત તો એણે જ આપી.’

‘તમને ખબર છે એંગસ કે ડેવિડકાકાને જાણે ભગવાને જ મારી પાસે મોકલ્યા છે. મારા પિતાના અવસાન પછી હું એટલી બધી એકલી પડી ગઈ હતી! તેના આવવાથી જાણે જીવનમાં આનંદનો સંચાર થયો. તમારી ઓળખાણ પણ ડેવિડકાકાને લીધે જ થઈને! તમને ડેવિડકાકાનો ઈતિહાસ ખબર નથી. મને જે ખબર છે તે તમને કહીશ.’

એંગસ અને મેરી ઘેર આવ્યાં ત્યાં ઘર ખાલી હતું. થોડીવાર થઈ ત્યાં ડેવિડ આવ્યો અને પાછળ દોડતો ચાલી. બંનેની સામે એક દૃષ્ટિ કરી કહ્યું, ‘તમે સૂર્યાસ્ત જોયો કે પછી એકબીજાને જ જોતાં રહ્યાં?!’

ત્યાં મેરીએ જ કહ્યું, ‘કાકા, આજે મારા આનંદનો પાર નથી.’

‘સારું થયું. તમે સાથે મળીને નિશ્ચય કરી નાખ્યો એમ જ ને?!’

એંગસે કહ્યું, ‘અમને શુભેચ્છા આપો.’

‘શુભેચ્છા તો તમને છે જ. આ સ્ત્રી જે હવે તમારી પત્ની થશે એના વિશે એટલું જ કહીશ કે ‘તમને સ્વર્ગનો ખજાનો હાથ લાગી ગયો છે.’

આટલું બોલતામાં ડેવિડ ગળગળો થઈ ગયો ને મેરીની આંખો પણ છલકાઈ. ઠપકાના ભાવ સાથે મેરીએ કહ્યું, ‘બસ કરો કાકા, તમે મારી ખુશામત કરીને મને બગાડી મૂકશો.’

‘ના બહેન મેરી, તને કોઈ બગાડી ન શકે. જગતનો સર્વ આનંદ, સંપત્તિ પણ તારા સ્વભાવમાં ફેરફાર ન કરી શકે. મિ. એંગસ એ જાણે છે અને હું પણ જાણું છું.’

સહેજ અટકીને ડેવિડે આગળ ચલાવ્યું, ‘હવે તમે બંનેએ જીવનસાથી બનવાનો નિશ્ચય કર્યો છે તેનાથી મને પણ સંતોષ થયો છે – અનહદ આનંદ છે. પણ હું સ્વાર્થી બનીને તમારી ઉપર બોજારૂપ પડ્યો નહીં રહું. તમારાં લગ્ન થાય એ જોવાની મને બહુ ઈચ્છા છે પણ ત્યારપછી હું ચાલ્યો જઈશ.’

‘કાકા તમે અમને દુઃખી કરવા માગો છો? આમાં જવાની વાત જ ક્યાં આવી?’ મેરી બોલી.

ડેવિડે નીચે નમેલી મેરીને માથે હાથ મૂક્યો અને ધીમેથી કહ્યું, ‘તમે બંને બહુ પ્રેમાળ અને લાગણીશીલ છો. તમારા હૃદયમાં ભારોભાર દયા છે. પણ હું કોણ તમારી આ ઉદારતા સ્વીકારનાર! હું ઘરડો તો છું જ. હવે મોતની નજીક છું. હું ફરી માંદો પડું કે મને કંઈ થઈ જાય તો તમને હું ક્યાં ઉપાધિમાં મૂકું! આટલા સમયથી મેરીએ મારી દીકરીની જેમ સંભાળ રાખી છે. પણ મારાથી સ્વાર્થી ન થવાય. હવે ધીમે ધીમે ચાલીને જઈ શકાય તેવી મારી તબિયત છે.’

‘તમારે જવાનું જ નથી’ એંગસે કહ્યું. ‘તમે જશો તો તમને પાછા પકડી લાવીશ. તમે જઈ જઈને કેટલે જવાના?’

ડેવિડની આંખમાં આંસુ છલોછલ થઈ ગયાં. અને ડેવિડની આ કૃતજ્ઞતા જોઈને એંગસ અને મેરી પણ ચૂપ થઈ ગયાં. તેમનું હૈયું પણ ભરાઈ આવ્યું.

એક પળ તો ડેવિડને પોતાનો સાચો ઈતિહાસ જણાવવાનું મન થયું. પણ પછી એ વિચાર દબાવી દીધો. અને હવે જે વેશ ભજવ્યો છે તેને છેક સુધી પૂરો કરવાનો

નિશ્ચય કર્યો. આ વાતનો અંત કેવો હશે તે ડેવિડ જોઈ શકતો હતો. મેરી અને ઍંગસનું આ ઘર કેવું બનશે તે વિશે તેને બાઈબલમાં કહેલી વાત યાદ આવી—

‘વરસાદ આવ્યો, રેલ આવી ને પવન ફૂંકાઈને એ ઘર પર અથડાવા લાગ્યો. છતાં એ ઘર પડ્યું નહીં કારણ કે તે ખડક પર બાંધેલું હતું.’

ત્રણ દિવસ પછીની એક વહેલી સવારે, હજુ જ્યારે સૂરજ પણ ઊગ્યો નહોતો અને અંધકાર છવાયેલ, તેવા સમયે ચોરપગલે ડેવિડે ઝુંપડીનો દરવાજો ખોલ્યો અને અવાજ ન થાય તેવી રીતે બહાર નીકળીને દરવાજો બંધ કરી દીધો.

અહીં આવ્યો હતો ત્યારે જે કોટ અને બંડી પહેર્યા હતા તે જ પાછાં પહેરી લીધાં. મેરીએ તેના પિતાનાં જે કપડાં આપ્યાં હતાં તે સંકેલીને પથારીમાં મૂકી દીધાં. બંડીના અસ્તરમાંથી જોઈએ તેટલા પૈસા કાઢીને ખિસ્સામાં મૂકી દીધા. થોડું ચાલ્યો હશે ત્યાં એક ગાડું મળી ગયું. સદ્ભાગ્યે એ અજાણ્યો માણસ હતો. ગાડામાં બેસીને માઈનહેડ સ્ટેશન સુધી પહોંચી ગયો અને ત્યાંથી થોડા સમય પછી એક્ઝીટર જતી ગાડીમાં ટીકીટ લઈને ત્રીજા વર્ગના ડબ્બામાં બેસી ગયો. ગાડાવાળાને પણ પાંચ પેન્સ વધારાના આપ્યા.

આ બાજુ વેરકુમમાં સવારે મેરીએ ઊઠતાની સાથે જોયું તો ડેવિડ નહોતો. પહેલાં તો એમ માન્યું કે આટલામાં વહેલા ફરવા નિકળ્યા હશે. ત્યાં તેનું ધ્યાન પથારીમાં ઘડીવાળીને પડેલ કાગળ ઉપર ગયું. ચિઠ્ઠીમાં લખ્યું હતું —

‘બહેન મેરી, આજે સવારે તું મને ન જોવે તો ફિકર ન કરીશ. મને કંઈક કામ મળી શકે તેવી શક્યતા છે. ટોપલા બનાવવા કરતાં વધારે પૈસા મળે તેવા કામ માટે જાઉં છું. બે પૈસા વધારે મળે તો તમે બંને પરણીને નવેસરથી ઘર શરૂ કરો ત્યારે તમને થોડી મદદ કરી શકું તેવી ધારણા છે. એ માટે પ્રયત્ન ન કરું તો તે વ્યાજબી ન ગણાય. આજે મંગળવાર છે અને રવિવાર સુધીમાં હું પાછો આવી જઈશ. આટલા દિવસ હું ફરી શકું એટલી શક્તિ મારામાં હોય એવું લાગે છે એટલે ચિંતા ન કરીશ. ચાર્લ્સને તારી પાસે છોડી જાઉં છું. તારી પાસે એ સૌથી વધુ સુખી અને સુરક્ષિત છે. ભગવાન તારું ભલું કરે.’

કાગળ વાંચીને મેરીની આંખો ભરાઈ આવી. તે દરિયાકિનારે જઈને ઊંચી ભેખડ પરથી ચોમેર જોઈ આવી. બપોરે ઍંગસ આવ્યો તે પણ માઈનહેડ જવાના રસ્તે અડધે સુધી જઈ આવ્યો. પછી તેમણે માની લીધું કે ડેવિડ તેના વચન પ્રમાણે આવી જશે.

બીજી તરફ ડેવિડ એક્ઝીટર પહોંચ્યો ને સ્ટેશન પાસેની એક સાદી હોટલમાં એક રૂમ લીધી. બજારમાં જઈ લખવા માટે કાગળ-પેન વિગેરે ખરીદ્યાં. થાક્યો હતો એટલે રાત્રે તો સૂઈ ગયો. પછી બીજે દિવસે વહેલી સવારે ઊઠીને પોતાનું ‘વીલ’

લખવા બેઠો. શબ્દો અને કાયદાની આંટીઘૂંટીનો તેને ખ્યાલ હોવાથી ‘વીલ’ ટૂંકું, સ્પષ્ટ અને સરળ શબ્દોમાં લખી નાખ્યું. મરણ વખતે પોતાની જે કંઈ મિલકત હોય તે ‘પૂરેપૂરી ને કશી જ શરત વગર’ સમરસેટ પ્રાંતના વેરકુમ ગામની મિસ મેરી ડેનને આપી દીધી. વીલની સાથે એક જુદા કાગળમાં મિલકતમાંથી બક્ષિસ આપવા માટેની એક સૂચિ બનાવી. જે મિસ મેરીને ઠીક લાગે તે પ્રમાણે અમલ કરવાની વિનંતી હતી. ફરીફરીને લખાણ વાંચી લીધું ને જ્યારે લાગ્યું કે તે બરાબર છે એટલે કાગળને ઘડીવાળી ગજવામાં મૂકી દીધો.

પછી હોટલમાંથી નીકળીને કોઈ વકીલની ઓફિસની તપાસમાં નીકળ્યો. પોતાની સ્ફૂર્તિ અને ઉત્સાહથી તેને પોતાને નવાઈ લાગતી હતી. રસ્તે જતાં ‘મિ. રાઉડન એન્ડ મિ. આઉટલેટ’ સોલિસિટર્સના નામનું પાટિયું વાંચવામાં આવ્યું. આ અજાણી પેઢી આ કામ માટે સારી છે માનીને ઉપરના માળે ઓફિસમાં ગયો. પટાવાળા જેવા માણસે કહ્યું કે મિ. રાઉડન બહાર ગયા છે. એમ કહી તે ડેવિડને મિ. આઉટલેટ પાસે લઈ ગયો. ડેવિડને ખુરશીમાં બેસવાનું કહીને તેણે પોતાના હાથમાંનો કાગળ વાંચવાનું ચાલુ રાખ્યું. પછી ડેવિડની સામે જોઈ કહ્યું, ‘કહો શું કામ છે?’

ડેવિડે અતિનમ્રતાથી કહ્યું, ‘મારે એક વીલ કરવું છે. મેં લખી તો નાખ્યું છે આપ જોઈ લો કે એ બરાબર છે કે નહીં. આ માટેની આપની ફી આપવા હું તૈયાર છું.’

‘હા, જરૂર.’ મિ. આઉટલેટે પોતાનાં ચશ્માં સાફ કરીને ફરી પહેરતાં કહ્યું, ‘વીલ જાતે લખવું એ સલાહભર્યું નથી. પાછળથી એમાં સમસ્યા થતી હોય છે.’

‘હા સાહેબ, એ વિશે મેં સાંભળેલું છે એટલે જ આપની પાસે આવ્યો છું, જો કંઈ ભૂલ હોય તો સુધારી આપો. પણ ઝાઝો ખરચો ન થાય એવું કરજો’. ડેવિડે કાગળ આપતાં કહ્યું, ‘મારા ઘડપણમાં એક બાઈએ મારી સારી એવી સેવા કરી છે એટલે એને બધું આપી દેવા માગું છું. મારે તો કુટુંબમાં બીજું કોઈ છે નહીં.’

મિ. આઉટલેટને અસીલ પાસેથી કેં ઝારું મળી શકે એમ નથી એનો ખ્યાલ આવી ગયો એટલે પોતાનો પ્રતિભાવ આપતા કહ્યું, — ‘બરાબર - સારો વિચાર છે’ કહી આઉટલેટે ડેવિડે આપેલો કાગળ ઉઘાડ્યો અને મોટેથી વાંચવા લાગ્યો, ‘હું ડેવિડ હેમસ્લી ... ડેવિડ હેમસ્લી અં અં એ નામ મેં ક્યાંક સાંભળ્યું છે! ડેવિડ હેમસ્લી! હા, કેમ એ તો એક કરોડપતિનું નામ છે, હા! હા! હા! કરોડપતિ!’ અને એણે હસતાં હસતાં જ ડેવિડને પૂછ્યું, ‘તમને ખબર છે કે તમારા જેવું નામ એક કરોડપતિનું પણ છે?’

‘ખરેખર? હોય નહીં સાહેબ!’

‘ના શું?! છે છે દુનિયાનો એક સૌથી મોટો ધનિક! અને જુઓ આ તમારા નામવાળો માણસ છે તેની તમને તો ખબર પણ નથી. મને લાગે છે તમે ગામડામાં રહેતા હશો. શહેરના પ્રખ્યાત માણસોનાં નામો ગામડાવાળાને ભાગ્યે જ ખબર હોય છે. પણ ચાલો તમારું વીલ જોઈ લઉં -

‘હું ડેવિડ હેમસ્લી, ભગવાનની કૃપાથી, સભાન અવસ્થામાં અને સંપૂર્ણ સમજ સાથે આગલાં બધાં વીલ રદ કરી આ છેલ્લું વીલ કરું છું. હું મારો જીવ ઈશ્વરના હાથમાં ...’

આઉટલેટ અટક્યો, ‘તમે બહુ જૂનવાણી વિચારના લાગો છો! આજકાલ આવું બધું કોઈ લખતું નથી અને એવી જરૂર પણ નથી.’

‘હા, સાહેબ જરૂર નહીં હોય પણ એ લખવામાં વાંધો નથી ને?’

‘ના વાંધો કશો નથી પણ જરા વિચિત્ર લાગે. તમે એટલું સમજોને કે આ વીલ દ્વારા તમે ‘બધું જ’ મિસ મેરી ડેનને આપી જાવ છો? અને એ બાઈ તમારી બધી જ મિલકતની માલિક બને છે.’

‘એ જ મારી ઈચ્છા છે. આ વાત આ વીલમાં સ્પષ્ટ થાય છે ને?’

‘હા, સાવ સ્પષ્ટ છે. કશીયે ચર્ચાનો અવકાશ નથી. અમે સાક્ષી તરીકે અહીં સહી કરીએ એમ તમે ઈચ્છો છો ને?’

‘હા જી એવી જ મારી વિનંતી છે.’

ડેવિડ સહી કરવા બેઠો. આઉટલેટે ઘંટડી મારી એટલે એક જુવાન, એની જ ઓફિસમાં કામકાજ કરતો હોય તેવી રીતભાતવાળો હાજર થયો.

આઉટલેટે ઓળખાણ આપતાં કહ્યું, ‘મારા મુનિમ મિ. પ્રિંડલ છે’ પછી પ્રિંડલ તરફ ફરીને કહ્યું, ‘આવો મિ. પ્રિંડલ, આ ગૃહસ્થના વીલ પર તમે પણ સાક્ષી તરીકે મારી જોડે સહી કરો.’

પ્રિંડલ ડેવિડને જોઈ હસ્યો. ‘આવા મજૂર જેવા માણસને પણ વીલ કરવાની બુદ્ધિ કોણે આપી હશે?’ અને પછી કાગળ ઉપર ડેવિડે સહી કરી હતી તેની ઉપર નજર પડી.

‘ડેવિડ હેમસ્લી’ નામ વાંચતાં જ એનો હાથ થંભી ગયો. આઉટલેટ જરા હસ્યો.

‘આપણે એ નામ જાણીએ છીએ ખરું ને પ્રિંડલ?!’

‘હા જી, આખી દુનિયા જાણે છે.’

‘હા, આખી દુનિયા. પણ આપણા આ મિત્ર સિવાય!’

પ્રિંડલે સહી કરી. પછી આઉટલેટે રમૂજમાં ડેવિડને કહ્યું, ‘મારું એક સૂચન છે તમને. તમે આ કરોડપતિ ડેવિડ હેમસ્લીની પાસે જજો ને કહેજો કે હું પણ ‘ડેવિડ હેમસ્લી’ છું. એને જાણીને રમૂજ પડશે તો શક્ય છે તમને કંઈક બક્ષિસ પણ મળે.’

ડેવિડ સહેજ હસ્યો, પ્રયત્ન કર્યો, નહિતર જોરથી હસી પડત. ‘આપની સૂચના માટે આભાર. કોક દહાડો બનશે તો મળીશ.’

આઉટલેટે પૂછ્યું, ‘આ કાગળ તમે જોડે લઈ જવા માગો છો? અહીં મૂકવો હોય તો મૂકી જાવ. અમારે ત્યાં એ સચવાશે.’

‘ના જી, મારી પાસે રહે એ વધારે સારું. આપ જુઓ છો મારી હાલત. મોત કઈ પળે આવે તે નક્કી નહીં એટલે વીલ મારી પાસે રાખવું સારું.’

અને પછી પૂછ્યું, ‘મારા વીલમાં ઝઘડાનો તો કોઈ અવકાશ નથી ને?’

‘ના રે, જરાય નહીં. તમારા પેલા નામેરી જેવા કરોડપતિ હો તો પણ આ વીલ ચાલે એવું છે.’

ડેવિડે ફી આપી. આભાર માની ત્યાંથી વિદાય લીધી. એને એક મોટું કામ પૂરું થયાનો સંતોષ થયો. હોટેલની રૂમમાં પાછા આવીને પોતાનું કામ પાછું ચાલુ કર્યું. ધંધાદારી સંબંધોવાળાને સંબંધિત જુદા જુદા કાગળો લખ્યા. એક્ઝીટર ગામના નામ સાથે તારીખ મારી. છેવટે તેણે સર ફ્રાન્સીસ વેસીને કાગળ લખ્યો –

‘પ્રિય વેસી,

જે કામ કરવાનું તમે મને ઘણીવાર કહેતા તે મારું વીલ મેં અહીં એક્ઝીટરના જૂના શહેરમાં કરી નાખ્યું છે. વીલ મેં મારે હાથે જ લખ્યું છે. ‘મિ. રાઉડન અને મિ. આઉટલેટ’ નામની એક સોલિસીટરની પેઢી દ્વારા કર્યું છે ને તેમણે કહ્યું છે કે તે બરાબર છે. મિ. આઉટલેટ અને તેના મુનિમે સાક્ષી તરીકે સહી કરી છે. મારો આ કાગળ બિલકુલ ખાનગી છે અને માત્ર તમારા એકલાની જાણ માટે છે. મારું વીલ મારી પાસે છે એટલે એ કાગળો તો મારા મૃત્યુ સુધી તમારી પાસે નહીં આવે પણ એ જ્યારે આવે ત્યારે જેને મેં મારી મિલકતની કુલવારસ બનાવેલ છે તે વ્યક્તિને કોઈ ઉપાધિ ન થાય એ રીતે એ કામ ઉકેલી આપશો.

લંડન અને લંડનના લોકોના ફરવાનાં સ્થળોથી દૂર મેં આશરે એક વર્ષ સંપૂર્ણ સુખમાં વિતાવ્યું છે. હું જે પ્રેમને શોધતો હતો - અને જે મને ક્યારેય મળશે કે નહીં તે વિશે શંકા હતી - તે મને મળેલ છે. શુદ્ધ, નિઃસ્વાર્થ, કોમળ પ્રેમરૂપી ધન આ પહેલાં મને ક્યારેય નહોતું મળ્યું. પણ હવે તેનો અનુભવ થતાં મારો અંજપો અને અશાંતિ શમી છે અને મને લાગે છે કે હું સુખી છું. હવે હું ન હોઉં ત્યારે મારા પૈસાનું શું થશે એ

ચિંતામાંથી પૂર્ણરીતે મુક્ત થયો છું. હું જાણું છું કે આ જાણીને તમે રાજી થશો. મારી છેલ્લી ઈચ્છા અને સૂચનાઓનો પૂરો અમલ થાય એટલું જોશો.

મારો વિચાર અત્યારે તો થોડા વખતમાં લંડન આવવાનો છે અને ત્યારે તમને રૂબરૂ મળીશ. અને એ સમયે તમને છેલ્લા એક વર્ષમાં મને કેવા કેવા અનુભવો થયા એની વિગતે વાત કરીશ. પણ માણસ ધારે કંઈ અને થાય બીજું કંઈક. એટલે માણસથી કંઈ ચોક્કસ કહી શકાય નહીં. લંડનના છાપામાં આવેલ મારા મૃત્યુની અફવાને તમે રદિયો આપ્યો એ માટે આભાર.

હું સાજો છું — મારી ઉંમરનો માણસ હોય એટલો. હૃદયની નબળાઈ છે અને એટલે કદાચ દુઃખ ભોગવ્યા વિના આંખ મિચાઈ જાય એવું પણ બને.

જે વ્યક્તિને મારી જિંદગીની કમાણી વારસામાં મળવાની છે તેના માટે મને અત્યંત ઉપકારની લાગણી છે. કદાચ એને લીધે જ હું જીવું છું. તેને બાદ કરતાં બીજી લાગણી મને તમારી સાથેની મિત્રતાની છે. વર્ષોના અનુભવે અને સહવાસથી બળવાન બનેલી આપણી મિત્રતા પ્રિય વેસી, હું માનું છું કે, હું નહીં હોઉં ત્યારે પણ તમારી સાથે એક સ્મરણ તરીકે સચવાઈ રહેશે.

આપનો - ડેવિડ હેમ્સ્લી.'

આ કાગળ અને બીજા કાગળો લખ્યા હતા તે બધા ડેવિડે ટપાલમાં નાખ્યા. સાંજે દેવળમાં જઈ સંગીત સાંભળ્યું. એક્ઝીટરના ત્રણ દિવસ દરમિયાન કરવા જેવા બધાં જ કામો, લખવાના કાગળો બધું જ સંપૂર્ણ કર્યું. શનિવારની પહેલી ગાડીમાં માઈનહેડ જવા નીકળ્યો ત્યારે તેના મનમાં સંપૂર્ણ શાંતિ હતી. સ્ટેશને ઉતરી વેરકુમ જવા નીકળ્યો ત્યારે પોતે ધારેલું કામ નિર્વિઘ્ને પૂરું થયાનો સંતોષ તેના ચહેરા ઉપર દેખાતો હતો.

ગાડામાં વેરકુમ ગામ આવતાં જ તે ઉતરી પડ્યો. આગળના રસ્તે થોડું ચાલ્યો ત્યાં થાક લાગ્યો એટલે એક ઝાડ નીચે બેઠો. પણ થાકને લીધે આંખ મિચાઈ ગઈ. ત્યાં તો ઓચિંતો અવાજ આવ્યો એટલે ઝબકીને જાગી ગયો. સામે જુએ છે તો મેરી ઉભી છે. મેરીએ એમને ઢંઢોળ્યા —

‘ઓહો ડેવિડકાકા! તમે આવી તો ગયા. તમે શા માટે ગયા હતા? અમને તો તમારા વિના જરાય ગમતું નહોતું. કેવા થાકેલા છો! ક્યાં ગયા હતા? ઍંગસ અને હું ક્યારનાંય તમારી રાહ જોઈએ છીએ.

મેરીએ પડખે જઈને એને ટેકો આપ્યો. ‘હું તો માનતી હતી કે તમે અમારી સાથે સુખી છો!’

ડેવિડ ધીમે ધીમે ડગ માંડતા ગણગણ્યો, ‘સુખી! સુખી તો બહેન હું હતો જ! મને લાગ્યું કે તારું ઋણ ઓછું કરવા મારે વધારે પૈસા મળે તેવું કામ કરવું જોઈએ અને એની તપાસ માટે ગયો હતો.’

‘જોઈ આવ્યા? શું પરિણામ આવ્યું?’ મેરીએ હસતાં હસતાં પૂછ્યું.

ડેવિડ પણ હસી પડ્યો, ‘પરિણામ એ કે જેવો ગયો હતો તેવો પાછો આવ્યો છું. આજકાલ કોઈ ઘરડા માણસને કામ આપવા તૈયાર નથી.’

‘તમારા પર પ્રેમ રાખતા હોય એને છોડીને જાવ તો એવું જ થવાનું!’

‘છોડીને? મેરી તને એમ તો નથી લાગતું ને હું કદિ એવું કરું?!’

‘બેશક નહીં. મેં જોયું કે તમે વચન પ્રમાણે પાછા આવ્યા.’

આગળ ચાલ્યાં એટલે દેવળ દેખાયું અને દરિયો દેખાયો. દૂર ટેકરી પર ઍંગસ બેસીને લખતો હતો. તે તરફ થોડું ચાલ્યા ત્યાં તો ઍંગસ દોડતો સામે આવ્યો.

‘ડેવિડકાકા વેલકમ, મેરીનું કહેવું સાચું પડ્યું. તે કહેતી હતી કે આજે ડેવિડકાકા આવવા જોઈએ!’

ડેવિડે ઍંગસનો હાથ પકડ્યો અને ધીમેધીમે મેરીની ઝુંપડી સુધી પહોંચી ગયાં. અંદરથી ચાર્લી દોડતો આવ્યો ને ડેવિડના પગ પાસે આળોટવા લાગ્યો.

એમ કરતાં અડધો જૂન પસાર થયો હશે ત્યારે એક દિવસ ડેવિડે મેરીને પૂછ્યું, ‘તું અને ઍંગસ ક્યારે પરણવાનાં છો બહેન?’

‘હજુ સમય લાગશે કાકા. ઍંગસની ચોપડી હજી પૂરી થઈ નથી અને પછી છપાવવી પડશે. કોઈ પ્રકાશક એ વેચાતી ન લે ત્યાં સુધી લગ્નનો વિચાર નથી.’

‘કેમ?’

‘કારણ કે એમને પોતાને એ સાવ સ્વતંત્ર છે એમ લાગવું જોઈએ. ચોપડીના સો પાઉન્ડ જેવી રકમ મળે તો એ મારા કરતાં વધારે પૈસાદાર ગણાય. પોતાની પાસે કંઈ ન હોય એ સ્થિતિમાં તે મારી જોડે લગ્ન કરવા નથી માગતા.’

‘પણ તું એમની જોડે લગ્ન કરે તો?’

‘એની મને ખાતરી નથી. હું સ્વાર્થી ન બની શકું અને એ પોતાનું સ્વમાન ગુમાવે એવું હું ક્યારેય ન કરું.’

‘મને લાગે છે બહેન, હું તમારાં લગ્ન જોવા જીવતો નહીં રહું.’

‘કાકા એવું ન કહો. બન્સ કહે છે કે તમારી તબિયત સુધરતી જાય છે.’

તે રાતે મેરી ઊંઘી ગઈ પછી ડેવિડે દીવો પેટાવ્યો અને બધા જ કાગળ અને વીલ વગેરે પરબિડીયામાં મૂકી તેની ઉપર સર ફાંસીસ વેસીનું સરનામું કર્યું. પછી એ પરબિડીયું બીજા મોટા પાકીટમાં મૂકી તેને બરાબર બંધ કર્યું અને તેની ઉપર જોન

બુલ્ટીલનું નામ લખી લંડનની ઓફિસનું સરનામું લખ્યું. એ સરનામું તો વેસી એન્ડ સેમસન્ડનું હતું પણ બહાર એ પેટીનું નામ લખ્યું ન હતું કારણ કે ઍંગસને એ નામની છાપા દ્વારા ખબર પડી હતી. બુલ્ટીલ તેનો મુનિમ હતો. અને આમેય ડેવિડના મરણ પછી જ આ પાકિટ તેને પહોંચવાનું હતું. આમ બધી ગોઠવણ વિચારી બંધ પાકિટ તેણે ભીંતના કબાટમાં મૂકી દીધું. પછી પથારીમાં પડી આંખો બંધ કરી.

મનમાં ડેવિડે વિચાર્યું, ‘બસ, હવે મારે તો દુનિયા સાથેની લેણદેણ પૂરી થઈ. હવે ભગવાનની મરજી હશે તેમ થશે.’

પછીનું અઠવાડિયું બહુ સરસ આવ્યું. હવા અને સૂર્યપ્રકાશથી વેરકુમનો દરિયાકિનારો એકદમ રમણીય લાગતો હતો. નાનાંમોટાં સૌ લોકો કામ પછી ત્યાં ફરવા આવતાં. ડેવિડને નબળાઈ વધારે લાગતી હતી છતાં મેરી અને ઍંગસના સહારે ઘણીવાર ત્યાં આવતો. ખડકોની છાયામાં બેસી દરિયાનાં આવતાં જતાં મોજાં જોવામાં એને અનહદ આનંદ આવતો. કેટલીકવાર તેને લાગતું કે મરવાની વાત બહુ વસમી છે કારણ કે કેમ જીવવું તે જાણે હજુ હમણાં જ શીખ્યો હતો. જિંદગીની ખરી મોજ માણવાની તો હજુ બાકી છે ત્યાં જ જીવન છોડી જવાનું?! પણ પછી બીજી જ ક્ષણે તેને લાગતું કે જીવનની ઓળખ જ ભગવાને કરાવી. નહીં તો જીવન આવા દિવ્ય સમયની અનુભૂતિ વગર જ સમાપ્ત થઈ જાત. માણસ કેટલી નશ્વર વસ્તુઓના સંગ્રહ માટે સમય અને શક્તિ બરબાદ કરે છે! જીવનને સમજવા અને માણવા માટે કદાચ આમાનું કાંઈ જ જરૂરી નથી. કરોડપતિના મડદાની કિંમત ભિખારીના મડદા કરતાં કંઈ જુદી નથી હોતી!

આવા સતત વિચારોથી ક્યારેક શાંતિ મળતી તો ક્યારેક અજંપો થતો.

એક દિવસ ડેવિડ બપોરનો સાગર કિનારે બેઠો હતો. સાંજ પડી અને સૂરજ આથમવા આવ્યો પણ તેને ઘેર પાછા ફરવાનું મન નહોતું થતું. મેરી અને ઍંગસ બહુ સમજાવીને તેને તેના આ પ્રિય સ્થાન પરથી ટેકો દઈ ઘરે પાછા લઈ આવ્યા.

તે રાતે જ્યારે ઍંગસ મેરીની વિદાય લઈને ગયો તે પછી ડેવિડે મેરીને પોતાની પાસે બોલાવી. તેણે હસતાં હસતાં મેરીને કહ્યું, ‘તને લાગે છે કે હું થાકી ગયો છું પણ ના, એમ નથી. મારે તને એક વાત કહેવી છે.’

‘હા, કહો કાકા શું છે?’

‘તને ખબર છે મેં તને કહેલું કે મારી ઓરડીની અંદરના દિવાલના કબાટમાં મેં કેટલાક કાગળ રાખેલા છે. તે મારે મન બહુ કિંમતી છે.’

‘હા, તમે મને કહ્યું હતું. મને ખબર છે.’

‘તો જો હું મરી જાઉં તો ત્યારપછી એ કાગળો પર લખેલ સરનામે તે પહોંચાડવાનું તું મને વચન આપશે? હું બસ, એટલું જ માગું છું. તું મારું એટલું કામ કરશે?’

‘જરૂર કરીશ. તમે જાણો છો કે ગયા વર્ષે તમે અહીં આવ્યા ને માંદા પડ્યા ત્યારે જ એ કબાટની ચાવી મેં તમને આપેલ જે તમે તમારી પાસે જ રાખી છે.

‘આ રહી એ ચાવી.’ ડેવિડે ખિસ્સામાંથી ચાવી આપતાં કહ્યું, ‘હવે તું તારી પાસે રાખ.’

‘પણ અત્યારે જ શા માટે આપો છો?’

‘એ તારી પાસે છે એ જાણીને મનને નિરાંત રહેશે. અને મેરી તું વચન આપ કે તું કોઈને-એંગસને પણ-એ કાગળો જોવા નહીં દે. અને જે માણસનું સરનામું છે તેની પાસે બારોબાર લઈ જઈને તેને હાથોહાથ આપશે.’ ડેવિડે સહેજ થાક ખાધો ને આગળ કહ્યું, ‘તું મને વચન આપ કે ડેવિડકાકાએ મને આપેલું પાકીટ હું ઉઘાડીશ નહીં અને એમના મૃત્યુ પછી પાકીટ પર જેનું સરનામું છે તે માણસ પાસે હું રૂબરૂ જઈને આપીશ અને તેમાંના બધા કાગળો મળ્યા છે અને સમજાયા છે એમ એ માણસ કહે ત્યાં સુધી હું ત્યાં થોભીશ.’

‘હું તમને વચન આપું છું. તમે કહ્યું તે હું સમજું છું અને એમ જ કરીશ.’

‘બસ બહેન! ભગવાન તારું ભલું કરે. હવે સૂઈ જા.’

ડેવિડ ઉભા થતાં સહેજ લથડ્યો. મેરીએ જોયું ને બોલી, ‘હું રાતે તમારી પાસે બેસું?’

‘ના ના બહેન મને જરા ઊંઘની જરૂર છે. થાક લાગ્યો છે.’

મેરી એના સૂવાના રૂમમાં ગઈ. ડેવિડની પથારીની બાજુના ટેબલ પર ઘંટડી મૂકી અને કહ્યું, ‘જોજો, મારી જરૂર પડે તો ઘંટડી વગાડજો હો!’

‘ભગવાન તારું ભલું કરે!’ અને પછી ચાર્લી તરફ ફરીને કહ્યું, ‘સાહેબજી ચાર્લી’. ચાર્લીએ આવીને તેનો હાથ ચાટ્યો.

‘આ ચાર્લીને ક્યાંય જવા ન દઈશ. જ્યાં તારું ઘર હોય ત્યાં જ એને રાખજે.’

‘હવે કાકા તમે ખરેખર થાકી ગયા છો. આરામ કરો. ચાર્લી, તમે અને હું બધાં સાથે જ રહેશું બસ!’

પથારીમાં પડ્યાં પડ્યાં ડેવિડના મગજમાં જૂનાં સંસ્મરણો પસાર થઈ રહ્યાં. વર્જનિયામાં આવેલું બાળપણનું ઘર, વેપારી જીવનનો પરિશ્રમ, અસાધારણ સફળતા, ધનના ઢગલા અને છેલ્લે એ સર્વની વ્યર્થતા!

તેને યાદ આવ્યા કેટલાક ઓળખીતા માણસો જે પૈસાની ઘેલછામાં જીવનનો સારામાં સારો સમય વેડફી નાખતા હતા. તેને હવે એ બધા માટે દયા ઉપજી. જે વસ્તુઓની કોઈ કિંમત નથી એવી એવી વસ્તુ માટે કેટલી અમૂલ્ય વસ્તુ-પ્રેમનો તેઓ ભોગ આપતા હતા! ગર્વ અને સત્તાનું અધઃપતન ચોક્કસ થાય છે એ પાઠ જિંદગીમાં એ સમયે શીખવા મળે છે જ્યારે બહુ મોડું થઈ ગયું હોય છે. ખરેખર સાચું જ કહ્યું છે કે આપણે જીવવાની સતત તૈયારી જ કરતાં હોઈએ છીએ, જીવતાં ક્યારેય નથી!

વિધીની કેવી અજબ લીલા છે! લ્યુસી સોરેલે છોડી દીધેલ ઍંગસ રે કેવા સંજોગોમાં મળ્યો. અને જે ઍંગસ રે ને ડેવિડ હેમસ્લી આડો આવ્યો એ જ ડેવિડ તેના અને મેરીના પવિત્ર બંધનનું કારણ બન્યો. તેને લાગ્યું કે મેરી જેવો સાથી મળે એ ઍંગસનું નસીબ જ ગણાય. હું અહીં આવ્યો એ પણ એક અકસ્માત કે પછી ઈશ્વરની જ કોઈ યોજના!

દૂરથી ઘડિયાળનો ટક-ટક અવાજ આવતો હતો. અને સમુદ્રના મોટાં મોજાં અફળાવાનો અવાજ પણ સતત સંભળાતો હતો. ધીરે ધીરે તે ગાઢ નિંદ્રામાં સરી પડ્યો. પણ ઉપરના મેડે સૂતેલી મેરી સતત જાગતી હતી. તેને થયું કદાચ ડેવિડ બોલાવે અને તેને ન સંભળાય તો! એટલે એ બેઠી જ હતી. અચાનક સાવ ઓચિંતો એ જાગી ગયો. તેને શૂળના જેવી વેદના ઉપડી. તેનો હાથ બાજુમાં પડેલી ઘંટડી પર પડ્યો. તેનો શ્વાસ રૂંધાવા માંડ્યો. અચાનક થોડું ભાન આવતાં તેણે જોયું કે મેરીના હાથ તેના ગળે વિંટળાયેલા હતા.

‘કાકા ઓ કાકા! તમે મને નથી ઓળખતા?’

‘હા બહેન તને ન ઓળખું! પણ હું બહુ માંદો છું. મને લાગે છે કે મારું મૃત્યુ નજીક છે. સામેની બારી ઉઘાડ અને હવા આવવા દે.’

મેરી એને બાથ ભીડીને બેઠી હતી. હળવેથી તેનું માથું ઓશિકા ઉપર મૂક્યું અને દોડીને બારી ઉઘાડી. ચાર્લી ઉપરની ઓરડીમાંથી દોડતો આવ્યો ને કૂદીને ખાટલામાં ચડ્યો. ડેવિડના ફિક્કા પડેલા હાથ સાથે નાક ઘસવા લાગ્યો. દરિયા તરફથી આવતી ઠંડી હવાથી ડેવિડને સહેજ સારું લાગ્યું. મેરીએ ફરી પોતાનો હાથ એના માથા તળે સેરવી હૃદયના દર્દને ઓછું કરવાની દવા તેને પાઈ. ડેવિડે તે મુશ્કેલીથી ગળા નીચે ઉતારી.

પાછું થોડીવાર પછી કહ્યું, ‘હું સાવ સાજો છું. દરદ પણ અલોપ થઈ ગયું છે. મને લાગે છે કે મેં નાહક તને જગાડી. મેરી! તારી ધીરજ તો અજબ છે!’

આટલું બોલતામાં તો ડેવિડનો અવાજ ફાટવા માંડ્યો. તેના ચહેરા પર ફીકાશ ફેલાવા લાગી. મેરીનું હૃદય પણ જોરથી ધબકવા માંડ્યું. એણે જોયું કે ડેવિડનો જીવનદીપ

બુઝાઈ રહ્યો છે. અનેક પ્રયત્ન છતાં તેની આંખ આંસુથી ભરાઈ આવી. સમુદ્રનો અવાજ સતત આવતો હતો અને બારીમાંથી ચંદ્રનો પ્રકાશ ફેલાઈ ગયો હતો. ડેવિડને મૃત્યુના મુખમાં જતી રોકતી હોય તેમ મેરીએ ડેવિડને બાથ ભીડી અને માથું પોતાની છાતી ઉપર ટેકવી રાખ્યું.

ડેવિડે અસ્પષ્ટ અવાજે કહ્યું, ‘આખરી ઘડી પાસે છે મેરી! પણ તે કપરી નથી. કોઈ દરદ નથી અને તું મારી પાસે છે એટલે કોઈ ચિંતા નથી. આનાથી વધારે કંઈ જ જોઈતું નહોતું. ભગવાન હંમેશા તારું ભલું કરે ને સુખી રાખે.’

પછી મહેનતપૂર્વક બોલ્યો, ‘પેલા કાગળ! મેરી, મેરી તારું વચન તું નહીં ભૂલે ને?!’ એટલું બોલતામાં શ્વાસ ચડી ગયો.

‘ના કાકા! હું નહીં ભૂલું. અને મેરી ડૂસકાં ખાવા લાગી. ડેવિડના ધ્રૂજતા હાથ ચાર્લિને અડ્યા, ‘સાહેબજી દોસ્ત! હવે મેરી તારી સંભાળ લેશે.’

પછીથી તેનો અવાજ જાણે ખૂબ ઊંડી ગુફામાંથી આવતો હોય તેવો હતો. ‘સવાર થશે ને સૂર્ય ઊગશે પણ હું સૂરજને જોવા નહીં હોઉં’. અને પછી બધી જ શક્તિ ભેગી કરીને બોલતો હોય તેમ કહે ‘મેરી મારે માટે પ્રાર્થના કર. પ્રભુ તારી પ્રાર્થના સાંભળશે. રડીશ નહીં દીકરા! ચાલ સાહેબજી.’

‘ના, કાકા, સાહેબજી નહીં, સાહેબજી નહીં!’ પણ છેલ્લો અસ્પષ્ટ શબ્દ મેરીને સંભળાયો ‘સાહેબજી!’

પછી એ રૂમમાં બે જ અવાજ સંભળાતા હતા — દૂરથી આવતાં સાગરનાં મોજાનું સંગીત અને મેરીનું રૂદન!

ડેવિડના જવાથી મેરીને ખરેખરું દુઃખ થયું. ઝેંગસ પણ તેમાં પૂરેપૂરો ભાગીદાર હતો. મેરીએ કહ્યું, ‘કાકા કેટલા માયાળુ હતા. મને તેમના વિના જરાય નહીં ગમે. એમને આપણને પરણેલાં જોવાની કેટલી ઈચ્છા હતી! ઝેંગસ! તમને યાદ છે ને આપણો પરિચય થયો એ પણ એમને લીધે જ!’

‘ખબર છે’ ઝેંગસે કહ્યું. તેની આંખમાં પણ આંસુ હતાં, ‘પ્રભુ તેમના આત્માને શાંતિ આપે. તે એક હેતાળ અને ભલા માણસ હતા. પણ મેરી! તું હવે રડે તે નહીં ચાલે. તું રડીને દુઃખી થાય એ ડેવિડકાકાને જરાય ગમે નહીં. અને એ તો આરામથી સૂઈ ગયા છે.’

‘હા, કેવા આરામથી સૂઈ ગયા છે!’

સામે જ શબ પડ્યું હતું. સફેદ ચાદર ઓઢાડેલી હતી અને જાણે આરસની પ્રતિમા હોય તેવું લાગતું હતું. બંને જણાં આદરથી શબને જોઈ રહ્યા હતા. મેરીએ બહુ જ ધીરા અવાજે કહ્યું, ‘ઊંઘતા હોય એવું જ લાગે છે ને સુખી દેખાય છે.’

‘સુખી છે જ. સુખી હોવા જ જોઈએ’ કહી ઍગસે મેરીનો હાથ પકડ્યો.

‘એ ગરીબ ને નિરાધાર હતા. પણ અંતે તેને તારા જેવી પ્રેમાળ દીકરી મળી. અને હવે એમનાં સર્વે દુઃખોનો અંત આવ્યો છે. એ જરૂર સ્વર્ગે ગયા હશે તેની મને ખાતરી છે!’

ડેવિડને વેરકુમના નાનકડા કબ્રસ્તાનમાં દફનાવવામાં આવ્યો. મેરી અને ઍગસે મળી ઘાસથી છવાયેલ, જ્યાં ઉપર વૃક્ષની છાયા હતી તેવી ટેકરા ઉપરની એક જગ્યા પસંદ કરી. દફનાવવાની ક્રિયામાં ગામના દરેક માણસે કંઈ ને કંઈ ફાળો આપ્યો. પાદરીએ પણ પૈસા ન લીધા. ગામનાં લગભગ બધા માણસો હાજર રહ્યા. બાળકોએ ફૂલો મૂક્યાં. આખી ક્રિયામાં ક્યાંય દંભ કે ડોળ નહોતો. કેટલાય લોકોની આંખોમાં આંસુ હતાં.

પછીના બે-એક દિવસ પછી એક સાંજે મેરીએ ડેવિડનું ભીંતવાળું કબાટ ખોલ્યું અને મોટું પાકીટ કાઢી સરનામું વાંચતાં મુંઝાઈ. લંડનમાં અન્સરી લેનમાં કોઈ મિ. બુલ્ટીલને આપવાનું હતું. મેરી જિંદગીમાં ક્યારેય લંડન ગઈ નહોતી. એ અજાણ્યા અને વિશાળ શહેરમાં જવાની વાતે જ હેબતાઈ ગઈ. થોડીવાર સૂનમૂન બેસી રહી. પણ પછી તેણે મનને મજબૂત કર્યું, વિચાર્યું ‘મેં તો વચન આપ્યું છે એ તોડાય તો નહીં જ એટલે જવું તો પડશે જ.’ વળી બીજી મુસીબત એ હતી કે, ‘ઍગસને કશું કહેવાનું નથી.’

એ વિચારમાં ગરકાવ હતી ત્યાં જ બારણે ટકોરા થયા ને ઍગસ આવ્યો. મેરીએ પાકીટ પાછું કબાટમાં મૂકી દીધું. આવતાંની સાથે જ ઍગસે કહ્યું,

‘મેરી મને એવો વિચાર આવે છે કે આપણે પરણી જઈએ.’

મેરીએ હસતાં હસતાં પૂછ્યું, ‘કેમ ચોપડી પૂરી થઈ ગઈ?’

‘ના, નથી થઈ. થઈ હોત તો સારું. પણ એ હવે મહિનામાં પૂરી થઈ જશે.’

‘તો આપણે એક મહિનો થંભી જઈએ. તમારું કામ પતી જશે એટલે તમે હળવાફૂલ થઈ જશો.’

‘હા એ બરાબર. પણ મેરી તું એકલી રહે એ વિચાર મને મૂઝવે છે.’

‘મારા પિતાના અવસાન પછી પાંચ વર્ષ હું એકલી જ હતી ને! હા, ક્યારેક એકલું લાગતું પણ પછી કામમાં સમય વિતી જતો. ડેવિડકાકા હતા એટલે તેમની સંભાળ લેવામાં આનંદ આવતો. છેલ્લું વર્ષ તો મારું બહુ સારું ગયું. અને હવે તો એક મહિનો છે એટલે ચિંતા નહીં કરો.’

‘ખરું છે મેરી! તું તો નિયમિત કામ કરે છે અને તને નિયમિત પૈસા મળે છે. મેં ચોપડી પાછળ વરસ ગાળ્યું છે પણ એનુંયે કંઈ મળશે કે નહીં કોને ખબર! તારે ઘર

છે ને મારી પાસે ભાડુ આપવાના પૈસા પણ થોડા દહાડામાં નહીં હોય. છતાં સાહસ કરીને હું તને પરણવાનું કહું છું. તું કહે તેમ રાહ જોવી જ સારી.’

‘એક મહિનો રાહ જોઈશ’ મેરીએ પ્રેમપૂર્વક કહ્યું, ‘વધારે નહીં ઍંગસ! નહીં તો તે વચનભંગ ગણાશે.’

મેરીએ પછી લંડન જવા વિષે વાત કરી. બીજે જ દિવસે લંડન જવા નીકળવું એવું નક્કી થયું. ડેવિડને આપેલા વચનની વાત સાંભળી ઍંગસે સાથે જવા વિષે જરા પણ આગ્રહ ન રાખ્યો. ચાર્લીને પડોશમાં સોંપવાનું નક્કી થયું.

ડેવિડના કામે લંડન જવાની વાત સાંભળી પડોશીબહેને શંકા વ્યક્ત કરી અને કહ્યું, ‘ડેવિડ વિશે આપણે બહુ જાણતાં નથી અને હવે તેના મરી ગયા પછી પેકેટ આપવાની વાત આવી એટલે સાવધાની રાખજો. આજના જમાનામાં કોઈનો ભરોસો નહીં. ને સંભાળીને જજો.’

મેરીએ હસી નાખ્યું, ‘જરૂર સંભાળ લઈશ. ડેવિડકાકાને કોઈ મિત્રો તો નહોતા. કદાચ કોઈ સગા હશે જેને આ કાગળો આપવાના હશે. એટલું તો આપણે કરવું જોઈએને!’

બીજે દહાડે સવારે મેરી લંડન જવા નીકળી. માર્ઈનહેડ સ્ટેશન સુધી ઍંગસ તેને મૂકવા ગયો. લંડનના પેડિંગટન સ્ટેશને ઉતરીને એણે કોઈને પૂછીને જાણી લીધું કે ચાન્સરી લેન કઈ રીતે જવાય. ચાન્સરી લેનના રસ્તા ઉપર ચાલતાં ચાલતાં બોર્ડ વાંચતી જાય. પણ ક્યાંય બુલ્ડીલનું નામ દેખાતું નહોતું. સરનામું બરાબર તપાસ્યું. બરાબર હતું. એટલે બિલ્ડીંગમાં નીચે ઉભેલા એક છોકરાને તેણે મિ. બુલ્ડીલ વિશે પૂછ્યું. એણે કહ્યું, ‘હા, બીજા માળે મિ. વેસી એન્ડ સેમસન્ડની ઓફિસમાં જાવ.’ મેરી પહોંચી ગઈ. ત્યાં બેઠેલો એક કારકુન જેવા માણસ તેને મિ. બુલ્ડીલ પાસે લઈ ગયો. છતાં મેરીએ પાછું પૂછ્યું, ‘તમે મિ. બુલ્ડીલ છો?’

જવાબ ‘હા’ મળતાં તેણે કહ્યું, ‘તો આ પેકેટ તમને આપવાનું છે. એમાં ડેવિડકાકાએ આપેલ કાગળો છે. છેલ્લા એક વર્ષથી તે મારી સાથે રહેતા હતા. દરિયાકિનારે બેભાન અવસ્થામાં તે મને મળેલા. મેં તેમની ચાકરી કરી અને તે સાજા થઈ ગયા. આજીવિકા માટે વાંસની ટોપલીઓ બનાવતા. ડોસા માયાળુ હતા. મને જરાપણ તકલીફ નથી આપી. ગયા અઠવાડિયે એ મરી ગયા. એમને દરદ થયું પણ અંતે શાંતિથી દેહ છોડ્યો. આ કાગળો મારે જાતે આવીને તમને આપવા એવી એમની ઈચ્છા હતી ને મેં વચન આપેલું કે હું આ કાગળ તમને જાતે પહોંચાડીશ.’

બુલ્ડીલ કંઈ બોલ્યો નહીં માત્ર તેની સામે જોઈ રહ્યો એટલે મેરીને થોડી મૂંઝવણ થઈ. તે ગભરાતી કહેવા લાગી -

‘માફ કરજો મેં કંઈ તમને માઠા સમાચાર આપ્યા હોય તો. બિચારા ડેવિડકાકાને તો કોઈ સગાંસંબંધી હતા નહીં. પણ કદાચ તમારે તેની સાથે ક્યારેય દોસ્તી હશે-એનાં કોઈ મીઠાં સ્મરણ પણ હોય!’

બુલ્ડીલે પેકેટ ઉઘાડી અંદરની ચિઠ્ઠી વાંચી અને કહ્યું, ‘તમે જરાક બેસો. બહેન! આ કાગળો મારે માટે નથી પણ એક બીજા ગૃહસ્થ માટે છે’ એમ કહી તે અંદરની ઓફિસમાં ચાલ્યો ગયો.

મેરી વિમાસણમાં બેઠી રહી. આ આખી વાતમાં બીજા ગૃહસ્થ ક્યાંથી આવ્યા?! તેને કંઈ સમજાતું નહોતું. થોડીવાર પછી બુલ્ડીલ આવ્યો અને તેને સર ફાન્સીસ વેસી પાસે લઈ ગયો. મેરીએ જોયું કે સામે એક ગૌરવશાળી વયસ્ક પુરુષ છે અને તે ચશ્મા લૂછતો હતો. તેના ચહેરા ઉપરથી એમ લાગતું હતું કે તેણે હમણાં જ આવેલાં આંસુ લૂછી નાખ્યાં છે.

મેરીને આવકાર આપતાં તેણે કહ્યું —

‘આવો બહેન! તમે બહુ માઠા સમાચાર લઈ આવ્યાં છો. મારા મિત્રનું અવસાન આટલું જલદી થશે એમ મેં નહોતું ધાર્યું. મને એમ હતું કે અમે ફરી મળીશું. તમે મરણ વખતે તેમની પાસે જ હતાં?’

મેરી અવાક થઈ ગઈ. તે ગણગણી ‘મને લાગે છે કંઈ ભૂલ થાય છે. મેં આપેલા કાગળો મિ. બુલ્ડીલ માટે હતા.’

‘હા, બિલકુલ સાચું’. ફાન્સીસે કહ્યું, ‘મિ. બુલ્ડીલ મારા મુનીમ છે.’ પેકેટ ઉપર તેનું નામ હતું પણ અંદર ચિઠ્ઠી હતી કે તેમણે આ કાગળો મને આપવા. બધું જ બરાબર છે - પણ ભૂલ્યો, તમને તો ખબર નથી! બેસો, તમને સમજાવું.’

બંને બેઠાં. ડેવિડે વેસીને છેલ્લી વિદાયનો કાગળ લખેલો તેમાં બધું સ્પષ્ટ કર્યું હતું. તે કાગળમાં છેલ્લે લખ્યું હતું —

‘તમે આ કાગળને વાંચશો ત્યારે હું વેરકુમની શાંતિવાળી કબરમાં આરામ લેતો હોઈશ. જે સ્ત્રીની નિસ્વાર્થ ભલાઈ મારે માટે સૂરજના તેજ કરતાં યે વધારે છે તેની આંખોમાંનું હેત પણ હું જોઈ નહીં શકતો હોઉં. પણ મને એટલી આશા અને વિશ્વાસ છે કે હું જ્યાં દટાયો છું ત્યાંના સરળ લોકો મારે વિશે સારો ખ્યાલ ધરાવે છે. તમને લખેલો આ છેલ્લો કાગળ કામકાજ કરતાં આપણા સ્નેહનો છે એમ માનજો. કેમ કે આજે જીવનના અંતે હું સમજ્યો છું કે જેને આપણે ‘કામકાજ’ કહીએ છીએ તેની કિંમત બહુ નજીવી છે. અને માણસ માણસ વચ્ચેનો સમભાવ, વિશ્વાસ અને પ્રેમની લાગણીઓ જ જીવનનું સત્ય છે અને સર્વસ્વ છે. મારો આ છેલ્લો સંદેશો તમારી પાસે

લઈ આવે તે દેવીને, મારે ખાતર જેટલું માન અપાય એટલું આપજો. ચાલો ત્યારે સાહેબજી!

વેસીને હવે એ જ મૂંઝવણ હતી કે આ 'દેવી'ને આખી વાત સમજાવવી શી રીતે?!

બે મિનિટનો મૌન પછી તેણે કહ્યું, 'મારા મિત્રે પોતે કોણ છે તે તમને કહેલું નહીં?'

મેરીની ચિંતા વધી, 'ના, ને મેં કદી પૂછ્યું પણ નહીં. બિચારા ઘરડા, ગરીબ અને ઘરબાર વિનાના હતા એટલું જ મારે માટે બસ હતું.'

'મારે તમને જે કહેવાનું છે એ વાતથી ગભરાશો નહીં. પણ તેણે તેનું નામ ડેવિડ કહેલું, નહીં?'

મેરીએ ડોકુ હલાવી 'હા' પાડી.

'હા, એનું ખરું નામ ડેવિડ હતું. પણ એમને અટક પણ હતી-હેમસ્લી.'

મેરીએ લગભગ ચીસ જ પાડી. તેને લૂસી સોરેલ અને એંગસવાળી વાત યાદ આવી. તે બોલી - 'હેમસ્લી, ડેવિડ હેમસ્લી તો નહીં!'

'હા ડેવિડ હેમસ્લી! તમે જે ગરીબ રખડુને તમારા ઘરમાં આશરો આપ્યો, જે અજાણ્યા માણસની તમે નિસ્વાર્થ અને પ્રેમપૂર્વક આટલી સેવા કરી તે દુનિયાના સૌથી વધુ ધનિકોમાંના એક હતા.'

'ડેવિડકાકા દુનિયાના એક ધનિકમાં ધનિક માણસ! ના, એ મને છેતરે નહીં!'

'બેસો બહેન! તમને આખી વાત સમજાવું. એમનો ઈતિહાસ જાણશો તો એમણે જે કર્યું તે માટે તેને તમે માફી આપશો. ડેવિડ હેમસ્લી વીસ વર્ષથી મારા અસીલ હતા - અસીલ કરતાં પણ મિત્ર વધારે હતા. દોલત તો તેમની પાસે અખૂટ હતી પણ માણસોનો કડવો અનુભવ થયો. પત્ની છોડીને ચાલી ગઈ, બે છોકરા હતા તે વંદી ગયા અને એ ત્રણેય જણ સમયાંતરે મૃત્યુ પામ્યા. ઘડપણમાં ડેવિડને સાવ એકલું લાગતું હતું. કોઈ એને પ્રેમ કરે એવું રહ્યું નહીં. મેં છેલ્લે મળ્યા ત્યારે વીલ કરવાનું કહ્યું તું પણ તેમણે ના પાડી. એમણે કહ્યું કે જેને મારું વારસ બનાવું એવું કોઈ નથી. એ ચાલ્યા ગયા પણ ક્યાં જાય છે તે મને પણ કહ્યું નહોતું. થોડા દિવસ પર એકઝીટથી પત્ર આવ્યો ત્યારે જ મને ખબર પડી કે તે ઈંગ્લેન્ડમાં જ છે.

'ઓ કાકા! કામ શોધવાને બહાને તમે ત્યાં ગયેલા!'

'ત્યાં જઈ તેમણે વીલ કર્યું.'

'પણ એમાં મારે શું? મારે તેની સાથે કઈ લેવા-દેવા નથી. મને તો એ જ વાતનું દુઃખ છે કે મારી આગળ જેવા ગરીબ થઈને રહ્યા તેવા ખરેખર તે નહોતા!'

‘વેસીએ પોતાની ખુરશી થોડી પાસે લીધી ને કહ્યું, ‘બહેન, તમે તેની લાગણી નથી સમજી શક્યાં?’

‘સમજી શકું છું કે એક ગરીબ માણસનો વેશ ભજવી એ મારી સાથે રહ્યા એમ જોવાને કે કોઈ સ્વાર્થ વિના તેમની સંભાળ લે છે ખરું? એ સંભાળ મેં લીધી. પણ હવે લાગે છે કે હું એ લઈ ન શકું!’ એટલું બોલતામાં મેરી ધ્રૂસકે ધ્રૂસકે રડી પડી.

‘બહેન તમે રડો નહીં! મારાથી એ નથી જોવાતું. ડેવિડ હેમસ્લીના વકીલ તરીકે મારે તમને કહેવાની ફરજ છે કે એમના આ વીલથી તમે એમની દોલતના કુલવારસ બન્યાં છો.’

મેરી ભડકી ઉઠી, ‘ના, ના, ના, હું નહીં!’

‘ડેવિડ હેમસ્લી પાસે જે કંઈ હતું તે બધું તમને સોંપી દીધું છે. એ જેમ દુનિયાના ધનિકમાં ધનિક માણસ હતા તેમ હવે તમે દુનિયાની ધનિકમાં ધનિક સ્ત્રી છો!’

‘એમ ન કહેશો સાહેબ! હું તો દુઃખી દુઃખી થઈ જાઉં. મારે ધનિક નથી થવું. ડેવિડકાકા મને દુઃખી કરવા તો ન જ માગતા હોય! હું ધનિક છું એમ ન કહો અને એમ હોય તો પણ આ બધું ધન શહેરના ગરીબો અને માંદાઓને આપી દેવા દો.’

વેસીએ હળવેથી એનો હાથ પકડી કહ્યું, ‘એમ ગભરાવ નહીં બહેન! ડેવિડનો આ કાગળ તમારા માટે છે. બેસીને વાંચો. તમે અહીં એકલાં જ હશો. તમે ઘંટડી વગાડશો નહીં ત્યાં સુધી અહીં કોઈ નહીં આવે.’

મેરીએ ડેવિડનો કાગળ વાંચ્યો. એક પ્રેમાળ પિતા તેની વહાલસોથી દીકરીને લખે એવો એ પત્ર હતો. એમાં બધો જ ખુલાસો કરેલ. પોતાના પૈસામાંથી જે ભેટો આપવાની હતી તેની સૂચના જુદા કાગળ ઉપર હતી. કાગળમાં એ વિશે લખેલું કે આ બધી વિગતો હું વીલમાં લખી શક્યો નથી કારણ કે મારે હું કોણ છું એ વાત ખાનગી રાખવાની હતી. ‘ચોકસાઈપૂર્વક આ ભેટ આપજે એ માટે એટલું કામ ફરજરૂપે તને સોંપી જાઉં છું.’ એમ જણાવેલ.

ભેટોમાં સર ફ્રાન્સીસ વેસીથી શરૂ કરી, નોકરો, મંત્રીઓ, કારીગરો વિગેરેના નામની મોટી યાદી હતી. ઉપરાંત વીશીવાળી મિસ ટ્રેટર, મેટપીક, જોન બન્સ વિગેરે બધી વ્યક્તિ ઉપરાંત પચાસ હજાર પાઉન્ડનું ટ્રસ્ટ વેરકુમ ગામનાં દેવળ અને ગામનાં ઘરડાં ગરીબો માટે કરવાનું લખેલું. ટોમે આપેલ ભેટનું પડીકું હતું તેને પૂજારૂપે ગણી એક સ્મરણચિન્હ રૂપે રાખવાની વિનંતી હતી. છેવટે એક અસાધારણ ભેટની વાત હતી. ‘ઝેંગસ રે ને આપી જાઉં છું, મેરી ડીન અને એની સાથે મારી કિંમતી દોલત ને મેરીનો અખૂટ પ્રેમ.’

મેરી બધું સમજી તેનું મગજ શાંત થયું. એણે ઘંટડી વગાડી એટલે વેસી અંદર આવ્યો. ભેટોની સૂચનાવાળો કાગળ મેરીએ તેને આપી કહ્યું કે આ બધું કરવાનું છે. કઈ રીતે થાય એ મને કહેજો. ડેવિડકાકાની આ ઈચ્છા એ હાજર હોય અને કરે તે જ રીતે મારે પૂરી કરવી છે. મારે તો તેમના પૈસાની જરૂર નથી પણ તેનો જે રીતે સદ્ઉપયોગ થાય તેમ હું કરીશ. પૂછ્યું -

‘પૈસા ઘણા છે?’

‘હા, લગભગ એક કરોડ પાઉન્ડ હશે’ વેસીએ આગળ કહ્યું.

‘આ બધા સચ્ચાઈથી મેળવેલ પૈસા છે એની ઉપર કોઈ ડાઘ નથી. આ બધું પ્રમાણિકતાથી મેળવેલું ધન છે.’

પછી મેરીએ વેસીને ઍંગસ સાથેના સંબંધની વાત કરીને પોતે તેની સાથે થોડા સમયમાં લગ્ન કરવાની છે એ જણાવી અને આગ્રહપૂર્વક તેણે ઍંગસને પોતાની સાથે મિલકતનો વારસ દર્શાવતું વીલ કરી નાખ્યું. અને તે જ રાતે તે વેલકુમ જવા નીકળી ગઈ.

બીજે દિવસે વેરકુમમાં મેરીની ઝૂંપડીમાં જ્યાં ઍંગસ અને મેરી જ્યારે મળતાં ત્યારે આનંદ ઉલ્લાસમાં જ હોય, ત્યાં આજે ગમગીની ફેલાઈ ગઈ. મેરીએ ઍંગસને પોતે લંડન ગઈ પછી જે કંઈ બન્યું તેની સવિસ્તાર વાત કરતાં જ ઍંગસ બિલકુલ ભાંગી પડ્યો. એ ડેવિડ ડોસો એ બીજો કોઈ નહીં પણ જે લૂસી સોરેલ અને પોતાની વચ્ચે આવેલો તે કરોડપતિ ડેવિડ હેમસ્લી જ હતો એ વાતથી તે નિરાશ થઈ ગયો. તેને લાગ્યું કે આટલા સમયે પાછું તેની અને મેરીની વચ્ચે આ ડેવિડની દોલત આવી ગઈ. ફરી એકવાર ડેવિડ હેમસ્લી તેના પ્રેમની વચ્ચે આવી ગયો. ફરી તેના સુખની આડે ડેવિડની દોલત આવી ગઈ!

મેરી ઍંગસના ચહેરા ઉપર દેખાતા ભાવ વાંચી શકતી હતી અને એટલે જ તે રડું રડું થઈ ગઈ. એ બોલી -

‘મને ખબર હતી ઍંગસ કે આ બધું સાંભળીને તમને દુઃખ થશે. આ બધું ન બન્યું હોત તો કેટલું સારું હતું! પણ હવે તે બદલી શકાય તેમ નથી. પણ આપણે આ બધું ધન જરૂરીયાતવાળા અને ગરીબ લોકોને જલદીથી આપી દઈશું.’

‘આપી દેવાય!’ ઍંગસ બોલ્યો એના અવાજમાં નિરાશા હતી.

‘અરે ભગવાન! આટલું ધન સુપાત્રને આપવામાં આખી જિંદગી નીકળી જાય!’ સહેજ અટકીને કહ્યું, ‘ના મેરી, એ શક્ય નથી ઉપરાંત બીજી મિલકત પણ છે. આ કરોડપતિની હવેલી, અમૂલ્ય ચિત્રો, પુસ્તકો, ઓફિસો અને એવી હજારો ચીજ હશે.’

મેરીએ કહ્યું કે, ‘ઝેગસ, તમે ઝેમ માર્નો ઇને ને કે ડેવિડકાકા ન હોત તો આપણે મળ્યા જ ન હોત!’

‘તો સારું થાત!’ ઝેગસ ઉભો થઈ ગયો. ‘મને તારા પ્રત્યે પ્રેમ ન થાત અને તો તારાથી છૂટા પડવાનું તો ન આવત! અને તે પણ ઝે પૈસાને કારણે જણે મને હમેશાં દુઃખી કર્યો.’

મેરીએ આંસુભીની આંખે કહ્યું, ‘આ શું કહો ઇને ઝેગસ? તમે છૂટા પડવાની વાત કેમ કરો ઇને? પૈસાથી આપણા પ્રેમમાં ક્યાં ફર્ક આવ્યો!’

‘મેરી તું માર્ને ઇને કે હું કરોડપતિ સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરી શકું?! હું સાવ મુફલીસ છું. તું ઝેમ માર્ને ઇને કે હું તારી ખેરાત પર જીવીશ? મેરી, મને તારા પર ખરા દિલથી પ્રેમ ઇને અને રહેશે. પણ તું હવે ધારે તો કોઈ રાજકુંવરને પણ પરણી શકે! તું ડેવિડ હેમસ્લીની દોલતની વારસ ઇને કોઈ નાનીસૂની વાત નથી.’

‘ઝેગસ આવું આવું ન બોલો. મારાથી આ સહન નથી થતું. મારું હૃદય ચિરાઈ જાય ઇને.’

‘હું જાણું છું કે મારા બોલવાથી તને દુઃખ થાય ઇને. કેવું સારું થાત જો ડેવિડ હેમસ્લી આપણા રસ્તામાં આડો ન આવ્યો હોત તો?’

‘ઝો ઝેગસ! જરા ધીરજ રાખો અને ઠંડા ચિત્તથી વિચારો. ઝેમ જુઓ કે ડેવિડના સંપર્કમાં જે આવ્યા અને જરા જેટલી પણ જેણે મદદ કરી તે બધાને ઝેમણે યાદ રાખીને પેલા ભેટના લીસ્ટમાં સામેલ કરેલ ઇને. અને ઝે ભેટની યાદીમાં મને - મારી સર્વ સંપત્તિ સાથે - તમારા હાથમાં સોંપી ગયા ઇને.’

‘ઝે ભેટ મારાથી સ્વીકારી નહીં શકાય.’ ઝેગસનો અવાજ ધ્રૂજતો હતો. ‘ઝે વારસો ન સ્વીકારાય. જો કે ઝેનો સૌથી કિંમતી ભાગ તું ઇને અને તેનાથી અધિક પ્રિય મને કશું નથી. માર્ને કે હું મારું અભિમાન ભૂલી જાઉં ને સ્વતંત્રતા જતી કરું તોય હું આ સ્થિતિમાં મહાન લેખક તો નહીં થઈ શકું. હવે તો મારે વેરકુમ ઇનેડીને ચાલ્યા જવું જ રહ્યું!’

‘ઝેગસ! તમે ખરેખર કહો ઇને કે આપણો સંબંધ પૂરો થયો ને તમે મને નહીં પરણો?’

‘ના. પુરુષ તરીકે મારી જાતને વફાદાર હોઉં તો મારાથી પરણી ન શકાય!’

‘તમે સ્ત્રીને, મને વફાદાર ન રહી શકો?’

‘હા, જીવનપર્યંત તને વફાદાર રહીશ. બીજી કોઈ સ્ત્રીનું સ્થાન મારા જીવનમાં તારી બરોબર નહીં હોય. પણ હું તારી દોલત પર નહીં જીવું. તારી પાસેથી ઝેક પેની

પણ નહીં લઉં. કામ કરીશ, મહેનત કરીશ અને પ્રખ્યાત થવાનું મારું સ્પષ્ટ સિદ્ધ કરીશ. તું ૨૩ નહીં. તું ખૂબ થાકી ગઈ છે. તું હવે આરામ કર. મારી ફિકર ન કરીશ. તને મળેલી સંપત્તિ માટે તું લાયક છે. તું બહુ સુખી થશે. મારે હવે જવું જોઈએ. સાહેબજી. ચાલ, ભગવાન તારું ભલું કરે!’

મેરી થાકીને લોથ થઈ ગયેલી. ડેવિડવાળા ખાટલામાં પડી સાથે જ આંખ મિચાઈ ગઈ. પણ ક્યાંય સુધી તે તંદ્રામાં રહી ને પછી પ્રભુને પ્રાર્થના કરતાં ઊંઘમાં સરી પડી.

ઊંઘ ઉડી ત્યારે અંધારું થયું હતું. ખાલી ચાંદનીનું અજવાળું દેખાતું હતું. પળવાર તો અસમજમાં રહી પોતે ક્યાં છે ને ક્યારે ઊંઘી ગઈ’તી તે કંઈ યાદ ન આવ્યું.

મેરીએ સામે નજર કરી તો એને એવો આભાસ થયો કે જાણે ડેવિડ તેની સામે ઊભો છે. એમ જ એના શબ્દો સરી પડ્યા,

‘કાકા! દુઃખી ન થશો. તમે તો બધું બહુ શુભ હેતુથી કરેલું - મને બરાબર ખબર છે! પણ તમે અફસોસ ન કરશો. સહુ સારાં વાનાં થઈ જશે!’

ઊભી થઈ કબાટના ખાનામાંથી કાગળ કલમ લઈને ચિઠ્ઠી લખવા બેઠી. પરબિડીયામાં બંધ કરી ચાર્લીને લઈને તેનો પટ્ટો ખાટલા સાથે બાંધ્યો. પરબિડીયા ઉપર મોટા અક્ષરે લખ્યું ‘એંગસને’ અને પછી દીવા નીચે દેખાય તેવી રીતે મૂક્યું. ચાર્લી જાણે સમજ્યો હોય તેમ પાસે મૂકેલા ખાવાનાને અડ્યો પણ નહીં. મેરી ઝૂંપડીનું બારણું અડકાવીને બહાર નીકળી ગઈ.

રાતના ચંદ્રના આછા અજવાળામાં મેરી ચાલતી ચાલતી ડેવિડની કબર પર પહોંચી. મીણબત્તી લાવેલી તે પેટાવીને મૂકી અને પ્રાર્થના કરતાં છેલ્લે બોલી -

‘સાહેબજી ડેવિડકાકા! તમે તો મને બહુ સુખી કરવા ધાર્યું તું. હું તમારી રજા લઉં છું. સાહેબજી!’

અને પછી તે દરિયા ભણી જે તેની એંગસની અને ડેવિડની માનીતી જગ્યા હતી તે તરફ ડગ માંડ્યાં. સામે જ દૂર એ ખડક દેખાતો હતો. જ્યાં કેટલીયે સાંજ તેણે એંગસ સાથે વિતાવેલી. જ્યાં છેલ્લા દિવસે ડેવિડ આવેલ અને તેને ત્યાંથી પાછા ફરવાની પણ ઈચ્છા નહોતી, જ્યાં એંગસ અને મેરીએ એકબીજાના પ્રેમનો એકરાર કરેલ અને પરણવાનું નક્કી કરેલ.

બીજાબાજુ પોતાને ઘેર આવ્યા પછી એંગસને પણ દુઃખ અને સંતાપ હતો. તે થોડા કલાકો ઓરડીમાં પુરાઈ રહ્યો. તેના મનમાં ધમસાણ યુદ્ધ ચાલતું હતું. જેમ વિચાર કરતો ગયો તેમ આંખોમાંથી અશ્રુધારા વહેવા લાગી. એ જે કંઈ મેરી પાસે

બોલી ગયેલો તેનું તેને ભાન થયું અને પશ્ચાતાપ પણ થયો. હવે એને લાગ્યું ‘ના-હું માનું છું તે ખોટું છે. મેરી કશાથી બદલવાની નથી. એ તો વિશુદ્ધ છે. ડેવિડ હેમસ્લીના પૈસાનો એ સદ્ઉપયોગ જ કરશે. હું તેને તરછોડીને આવ્યો તે બરાબર નહીં. મારે તેને છેલ્લીવાર સાહેબજી કહેવું જોઈએ!’

આમ વિચારતાં તે ઉતાવળે પગલે મેરીની ઝૂંપડી પર પહોંચ્યો. બારણું ખખડાવ્યું પણ જવાબ ન મળ્યો. આગળીયાને જ્યાં અડે ત્યાં જણાયું કે દરવાજો ખુલ્લો જ હતો. અંદર જુએ છે તો ચાર્લીને બાંધેલો છે. એક દીવો સળગે છે અને મેરી ક્યાંય નથી. અચાનક પોતાના નામવાળા પરબિડીયા પર તેની નજર પડી. ચિઠ્ઠી ખોલી ને વાંચી-કંઈક આ પ્રમાણે લખેલ -

‘તમે આ વાંચશો ત્યારે હું ચાલી ગઈ હોઈશ. પૈસાની બાબતમાં જે કંઈ બન્યું તેનો મને પણ અફસોસ છે. પણ છતાં જે ભાવનાથી ડેવિડકાકાએ આ પ્રયોજન કર્યું હતું તેનો શુભઆશય હું ભૂલી નથી શકતી. પણ આ જે કંઈ બન્યું તેમાં મારો કંઈ વાંક નથી. આ આખી વાતમાંથી હું જ ખસી જાઉં છું એટલે બધું સરળ થઈ જશે.

મેં તમને કહ્યું નથી પણ મેં લંડન છોડતાં પહેલાં સોલિસીટર સર ફાન્સીસને વિનંતી કરીને કહેલું કે મારું વીલ બનાવી નાખે જેથી મને કંઈ ઓચિંતુ થઈ જાય તો વાંધો નહીં. આ વીલથી મારી બધી સંપત્તિ-જે દોલતે આપણને છૂટા પાડ્યાં છે-તે બધી જ હવે તમારી છે. તમે મોટા અને પ્રખ્યાત માણસ થશો તેની મને ખાતરી છે. તમે મારા પર પ્રેમ દર્શાવ્યો છે એ મારા જીવનની સર્વોત્તમ વાત છે. તમે આ બધી દોલતનો સારા કામમાં ઉપયોગ કરશો એની મને ખાતરી છે. મને એમ હતું કે એ કામ આપણે સાથે મળીને કરીશું પણ જેવી ઈશ્વરની ઈચ્છા!’

એંગસે ચિઠ્ઠી વાંચી દોટ મૂકી અને મેરી! મેરી! બૂમ પાડતો દરિયા તરફ ભાગ્યો. એને મનમાં ભયંકર વિચાર આવતાં જ તે વિહવળ થઈને દરિયા પરની ભેખડના સીધાં ચઢાણ ચડવા માંડ્યો. હાંફતો જાય અને મેરી! મેરી! બૂમ પાડતો જાય. ત્યાં તો દરિયાને કાંઠે આવેલા ખડકના સપાટ ભાગમાં એક કાળી આકૃતિ દેખાઈ. એંગસ હતી તેટલી શક્તિ વાપરી દોડ્યો.

મેરી ખડક ઉપરથી દરિયા તરફ જોઈને ઊભી હતી. ત્યાંથી નીચે સમુદ્રનાં વિશાળ મોજાં દેખાતાં હતાં. મનમાં જ તે બબડતી હતી. ‘આ દુનિયા કેટલી સુંદર છે. હું રહી શકત તો કેટલું સારું પણ ના, મારે જવું જ જોઈએ. હે ભગવાન, એંગસની યાદ મને ભૂલવા ન દઈશ.’

ને એટલામાં ઁંગસે ચીસ પાડી, દોડ્યો અને મેરીને બાથ ભીડી લીધી ‘ના મેરી, બીજું બધું પણ આ નહીં!’

વીતી ગયેલી પળોના ગભરાટથી ઁંગસ ધ્રૂજતો હતો અને મેરી તેની છાતી ઉપર પોતાનો ચહેરો ઢાળી રડતી હતી.

ઁંગસ બોલ્યો, ‘મને છોડીને જવાનો તને વિચાર જ કેમ આવ્યો?! હા, ભૂલ મારી છે - મને સમજાય છે, પણ હવે તો ગરીબાઈ કે શ્રીમંતાઈ, બેમાંથી એક, જે હોય તે, મને પરવા નથી. પણ મેરી! મારાથી તને છોડી ન શકાય. મને જોઈએ છે તારો પ્રેમ અને તું!’

વિચારવલોણું પરિવાર દ્વારા પ્રકાશિત અને પ્રાપ્ય પુસ્તકોની યાદી

૦૧	અંતિમ મૂલ્યવાન બક્ષિસ મૂ.લે. જિમ સ્ટોવેલ અનુ. મનસુખ રીડાણી	રૂા.	૨૦.૦૦
૦૨	મુક્ત ગગનની બારી, મૂ.લે. : પોલ કોલ્હો, હરેશ ધોળકિયા	રૂા.	૨૦.૦૦
૦૩	મૃત્યુનો ઉત્સવ મૂ. લે. : મીક આલ્બોમ, ભાવાનુવાદ : દર્શા કિકાણી	રૂા.	૪૦.૦૦
૦૪	જ્યાં હાથ નાખો ત્યાં સોનુ છે, મૂ. લે. : કિમ વૂ યૂંગ, અનુ. દર્શા કિકાણી	રૂા.	૩૫.૦૦
૦૫	યાન્ની, મૂ. લે. : યાત્રી, સારાનુવાદ : કલ્પના શાહ	રૂા.	૩૫.૦૦
૦૬	સ્વીકારથી ચમત્કાર, મૂ. લે. વાયનડાયર ભાવાનુવાદ : ડૉ. વિપુલ દેસાઈ	રૂા.	૩૦.૦૦
૦૭	વિશ્વશાંતિના રાહબરો ભાગ-૧ સારાનુવાદક : ડૉ. રશ્મિ ત્રિ. વ્યાસ	રૂા.	૩૫.૦૦
૦૮	વિશ્વશાંતિના રાહબરો ભાગ-૨ સારાનુવાદક : ડૉ. રશ્મિ ત્રિ. વ્યાસ	રૂા.	૩૫.૦૦
૦૯	ભીતરનું સામર્થ્ય ભાવાનુવાદ : સોનલ પરીખ	રૂા.	૩૫.૦૦

- વર્ષ દરમિયાન કુલ છ દ્વિમાસિક અંકો અને છ પુસ્તિકાઓ.
- લવાજમ વર્ષ માટે વિકલ્પ : જુલાઈથી જુન કે જાન્યુઆરીથી ડિસેમ્બર.
- લવાજમ :

વાર્ષિક રૂા. ૨૫૦/-	૩ વર્ષ માટે રૂા. ૭૦૦/-
૫ વર્ષ : રૂા. ૧૨૦૦/-	આજીવન : રૂા. ૭૦૦૦/-
વિદેશ લવાજમ : વાર્ષિક રૂા. ૧૨૫૦/-	૫ વર્ષ માટે રૂા. ૬,૦૦૦/-

“વિચારવલોણું પરિવાર” નું વાર્ષિક લવાજમ આપના વિસ્તારમાં આવેલી દેના બેંકમાં (ચેક “વિચારવલોણું પરિવાર” ના નામનો લખવો, શાખા: લો-કોલેજ રોડ, અમદાવાદ, સેવિંગ્ઝ ખાતા નં. ૦૫૪૯૧૦૦૦૨૫૨૨) ડાયરેક્ટ જમા કરાવી શકો છો. રકમ જમા કરાવ્યા બાદ બેંકની સ્લીપ વિચારવલોણું પરિવાર, અમદાવાદની ઓફિસના સરનામે મોકલી આપવાની રહેશે. લવાજમ મનીઓર્ડર તથા બેંક ડ્રાફ્ટ દ્વારા મોકલી શકાય છે.

સારાનુવાદકનો પરિચય

ડૉ. વિપુલ દેસાઈ

પ્રાથમિક શિક્ષણ વતન જુનાગઢમાં, પછી આલ્ફ્રેડ હાઈસ્કૂલ અને સાયન્સ કોલેજ ભાવનગર. M.Sc. (Nuclear Physics) નો અભ્યાસ સ્કૂલ ઓફ સાયન્સીઝ, અમદાવાદ. Ph.D. (Computer Science) સરદાર પટેલ યુનિવર્સિટી, વલ્લભવિદ્યાનગર.

IBM કંપની દ્વારા પસંદગી પામી નોકરીની શરૂઆત અતુલ પ્રોડક્ટસના કોમ્પ્યુટરથી, પછી IPCL અને પેટ્રોકેલ્સ લીમીટેડમાં ૧૫ વર્ષ, અને છેલ્લે હિન્દુસ્તાન ઓઈલ એક્સપ્લોરેશન કંપની (HOEC) માં સીનીયર મેનેજમેન્ટના સ્તરે ૧૨ વર્ષ રહી ‘હવે મને જે ગમે તે જ કરીશ’ એ વિચારે વહેલી નિવૃત્તિ લીધી.

આ વર્ષો દરમ્યાન કોમ્પ્યુટરના સીનીયર પ્રોફેશનલ તરીકે નેશનલ-ઈન્ટરનેશનલ સ્તરે ૨૨ થી વધારે રિસર્ચ પેપર્સ અને ૫૦ થી વધારે સેમીનાર/કોન્ફરન્સમાં વક્તવ્ય આપેલ છે. દશ વર્ષથી વધારે સમય IIM, CSI પ્રોડક્ટિવિટી કાઉન્સિલ, મેનેજમેન્ટ એસોસિએશન, યુનિવર્સિટી સાથે Visiting Faculty તરીકે સંલગ્ન રહ્યા છે. છેલ્લાં છ વર્ષથી ચાર્ટર વિદ્યામંડળ (CVM), વલ્લભ વિદ્યાનગરને મેનેજમેન્ટ એડવાઈઝર તરીકે માનદ્વસેવા આપે છે.

પણ નિજાનંદની પ્રવૃત્તિ સાવ જુદી - સંગીત, સાહિત્ય અને લેખન. આ પ્રવૃત્તિઓ માટે સમયનો જે અભાવ રહ્યો તે હવે પૂરો કરે છે. “મૌન” નામનો કાવ્યસંગ્રહ બે વર્ષ પૂર્વે પ્રકાશિત થયેલ છે. Restart નામે કાઉન્સેલીંગની પ્રવૃત્તિ દ્વારા કેટલાય લોકોને માર્ગદર્શનનો લાભ આપ્યો છે.

(૧૯, માત્રીમંદિર સોસાયટી, ઈસ્કોન મંદિર સામે,
વડોદરા-૩૯૦૦૦૭. ફોન : ૦૨૬૫-૨૩૫૩૦૨૬)

વિચારવલોણું પરિવાર

વીસમી સદીમાં વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજીનો ખૂબ વિકાસ થયો. તેમાંયે છેલ્લાં પચ્ચીસેક વર્ષમાં ટેકનોલોજી આપણા જીવનનાં દરેક ક્ષેત્રોમાં પ્રસરી ગઈ છે, એણે જીવનની ગતિને આપણી જાણ બહાર વધારી દીધી છે. આપણી પાસે હજારેક વર્ષની જીવંત સાંસ્કૃતિક પરંપરા છે, જેની અસર આપણા વિચારોમાં, વર્તનમાં અનાયાસ ડોકાયા કરે છે. ઉપરાંત વિકસિત દેશોની અસરથી પણ આપણે મુક્ત નથી.

આપણી આજની મથામણ છે આ પરંપરા, વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી અને વિદેશી અસર, આ બધા વચ્ચે મેળ બેસાડી સ્વસ્થ રીતે જીવવું. 'વિચારવલોણું પરિવાર' એવા લોકોનો પરિવાર છે, જેના પ્રયાસો છે કે -

- વૈજ્ઞાનિક અભિગમ સાથે જીવનની જરૂરિયાતો અને પ્રશ્નોને ઓળખીએ, સમજીએ અને 'આજ'ના સત્યની શોધનો પ્રયાસ કરીએ.
- નવા વિચારોને, નવા અર્થઘટનોને સાંભળવાની, સમજવાની, સ્વીકારવાની ક્ષમતા કેળવીએ.
- કોઈ વ્યક્તિ-વિચારધારાના ચોકઠામાં બંધાઈ ન જવાની સજાગતા રાખીએ.
- વિરોધી વિચારને ઉગ્રતા વગર સાંભળવાની, સમજવાની ધીરજ રાખીએ.
- આપણને ગમતા વિચારોના પ્રચારક ન બનતાં પ્રસારક બનીએ.
- સર્વગ્રાહી, માનવકેન્દ્રી વિચારોને આચરણમાં મૂકી એની કસોટી કરતા રહીએ.
- પોતાની વાત રજૂ કરતી વખતે વિચારશુદ્ધિની, ભાષાના યોગ્ય ઉપયોગની, અનાગ્રહની અને બિનજરૂરી વિસ્તારના જોખમની કાળજી રાખીએ.
- વિશ્વસમસ્તમાં ઊઠતા વિચારવમળોથી અવગત રહીને એને સમજવા પ્રયત્નશીલ રહીએ.
- અવિરત ચાલતી આ વિચારવલોણાની પ્રક્રિયામાં વધુ ને વધુ લોકોને સહજ સામેલ કરીએ.
- સૌંદર્યદષ્ટિ કેળવીએ.
- વ્યક્તિગત આગ્રહો છોડીને સમૂહમાં સ્વસ્થપણે જીવવા પ્રયત્ન કરીએ.

આપ સર્વેને આ પરિવારમાં જોડાવાનું આમંત્રણ છે.